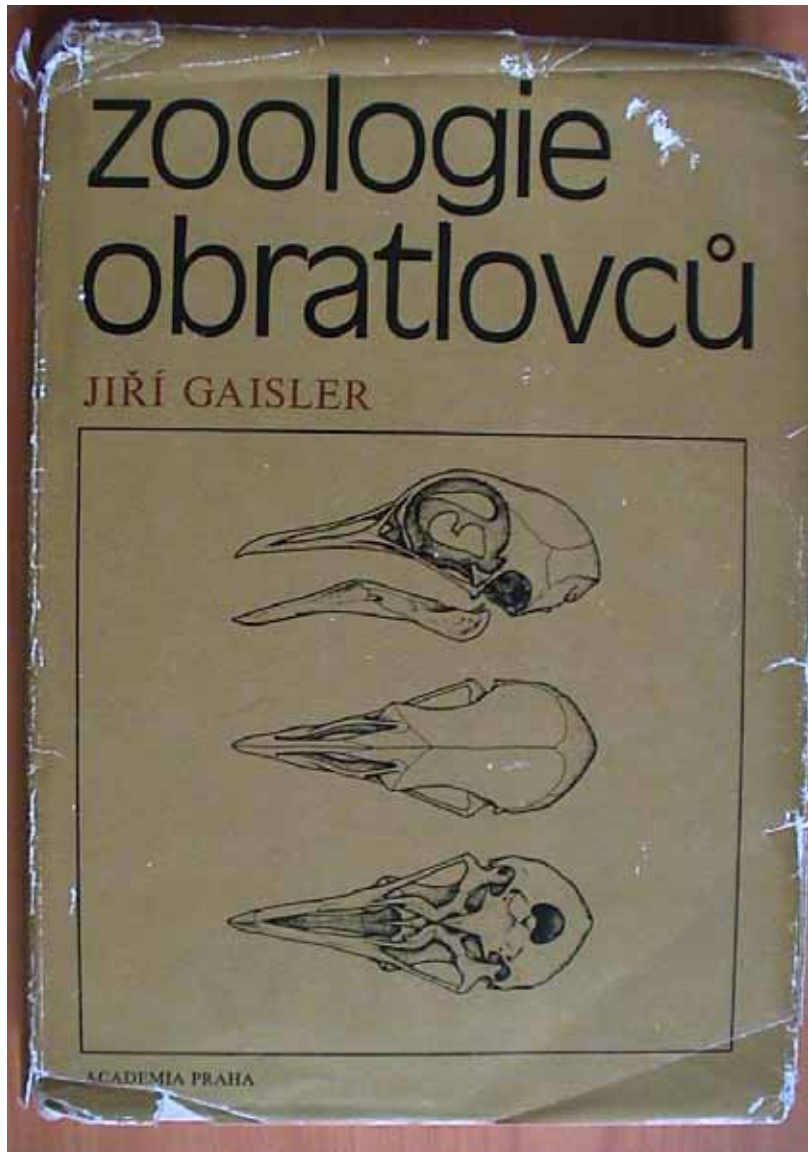

System a evoluce obratlovců I.

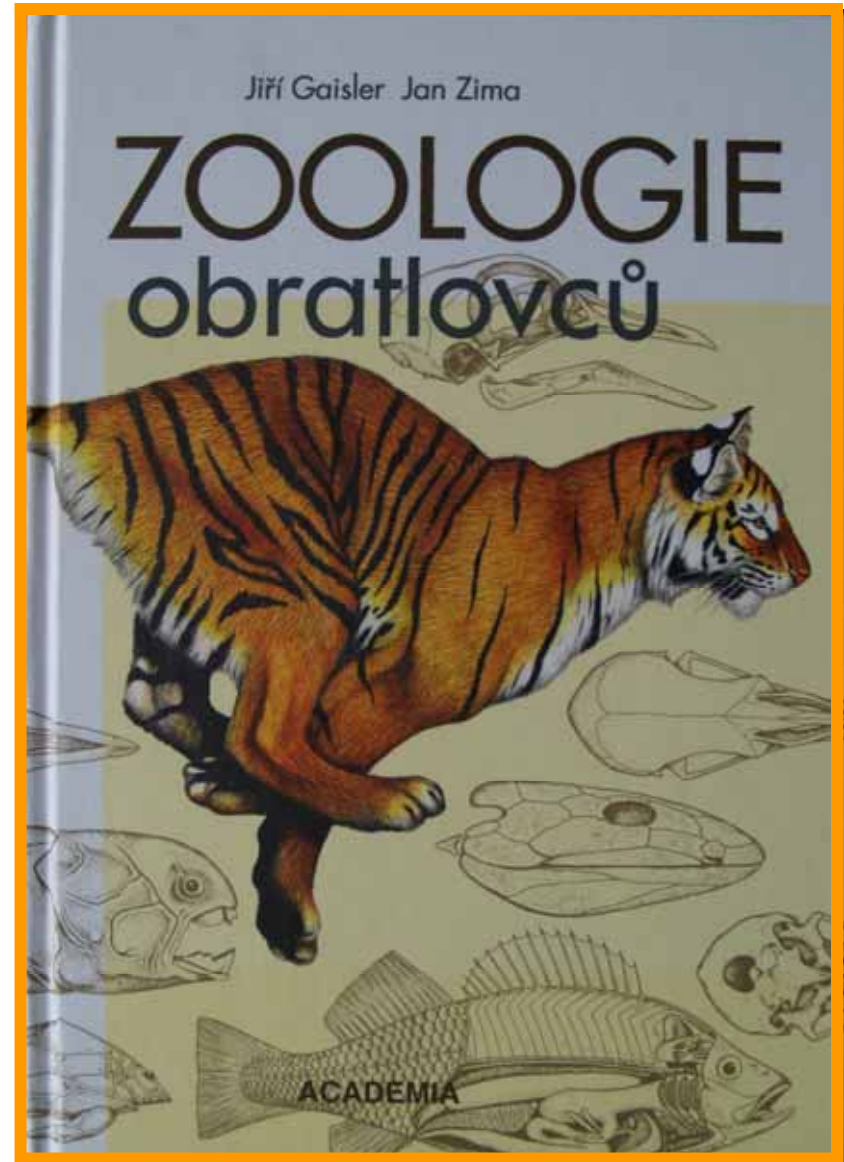
Úvod:

- literatura
- obsah předmětu
- základní pojmy:
  - taxonomie, taxon, systematika
  - znaky
  - klasifikace

Literatura

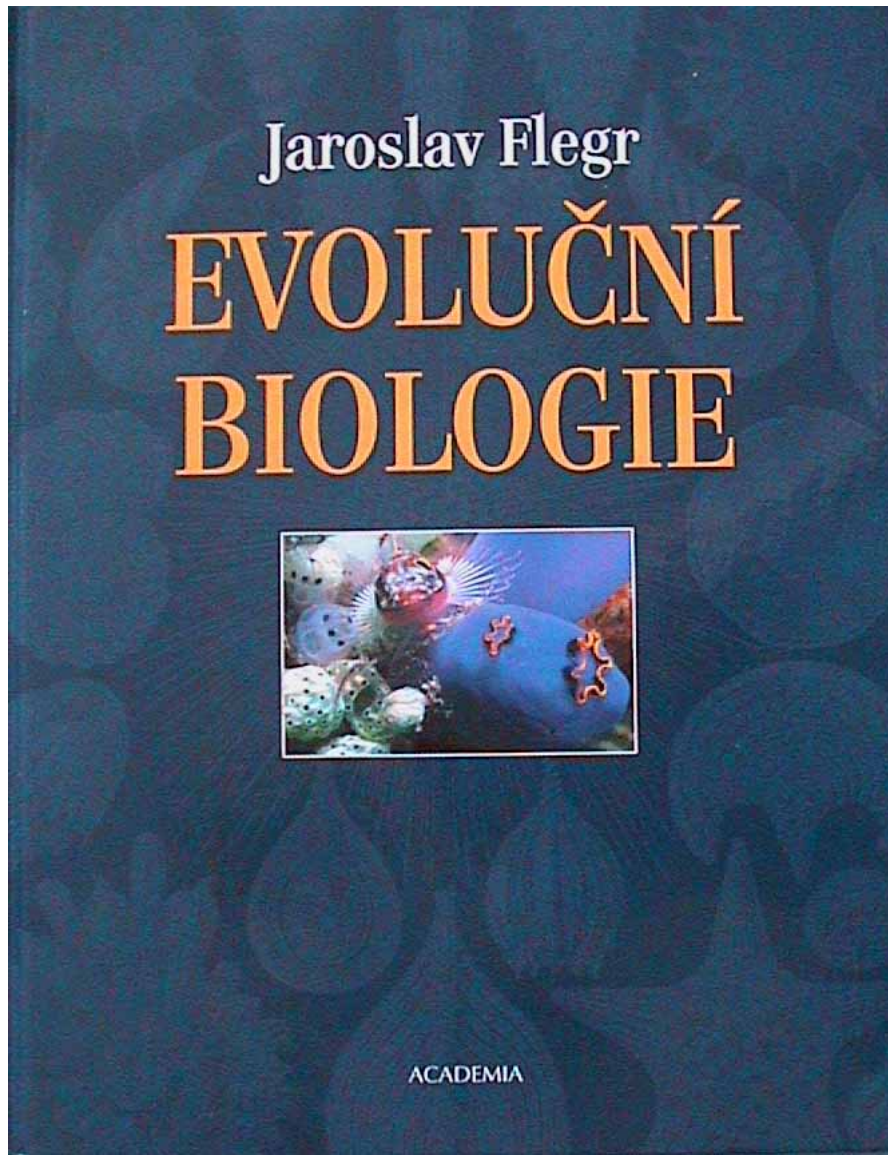

1983 Gaisler

2007 Gaisler & Zima

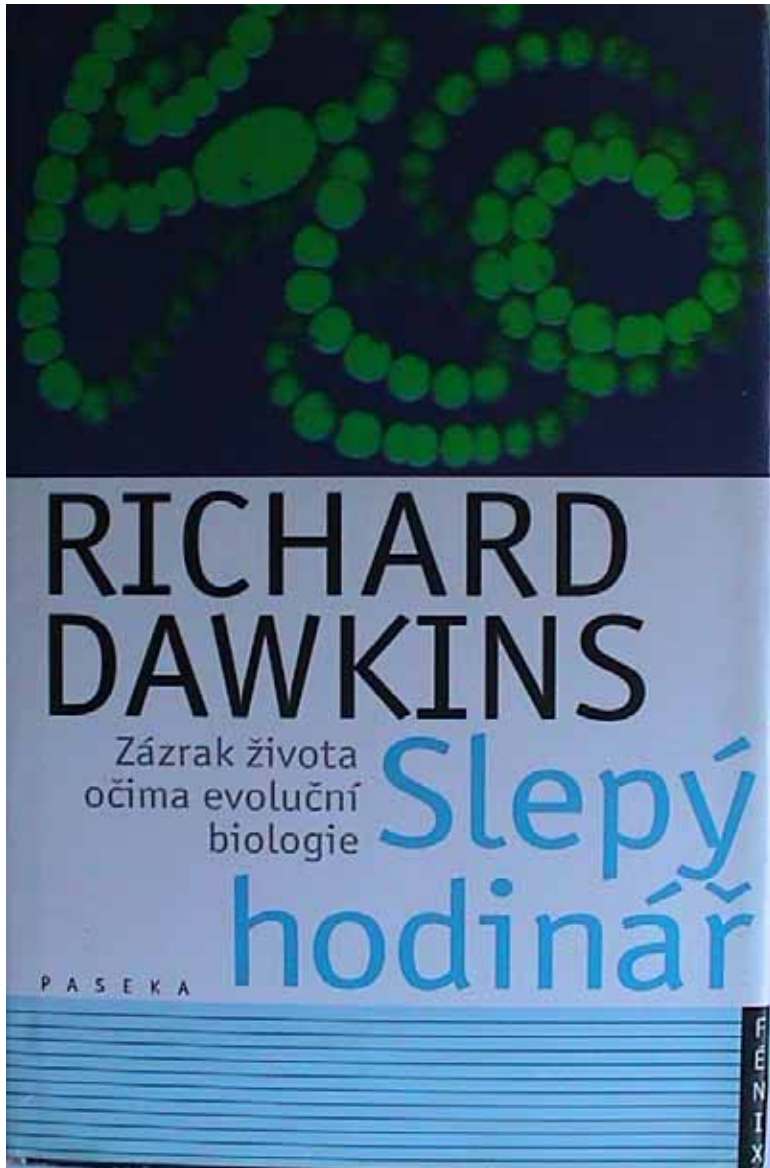
2005

Flegr

2006

Flegr

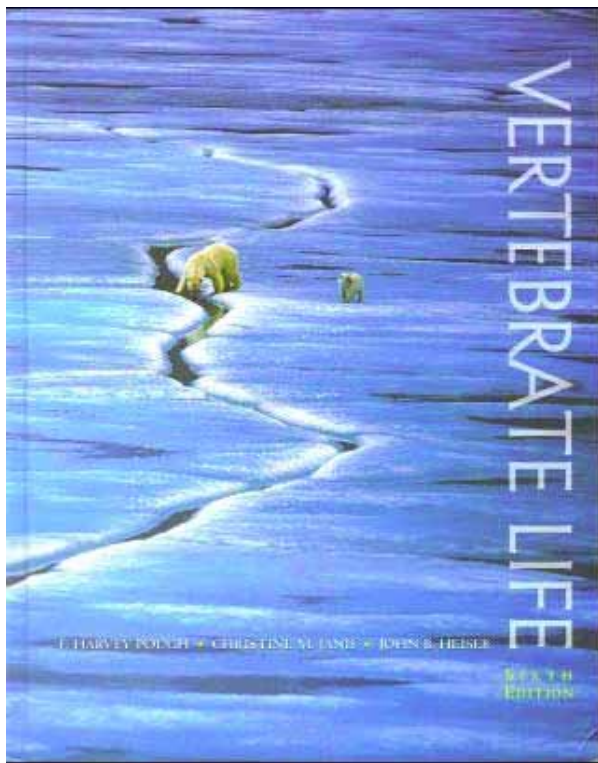
2002

Dawkins

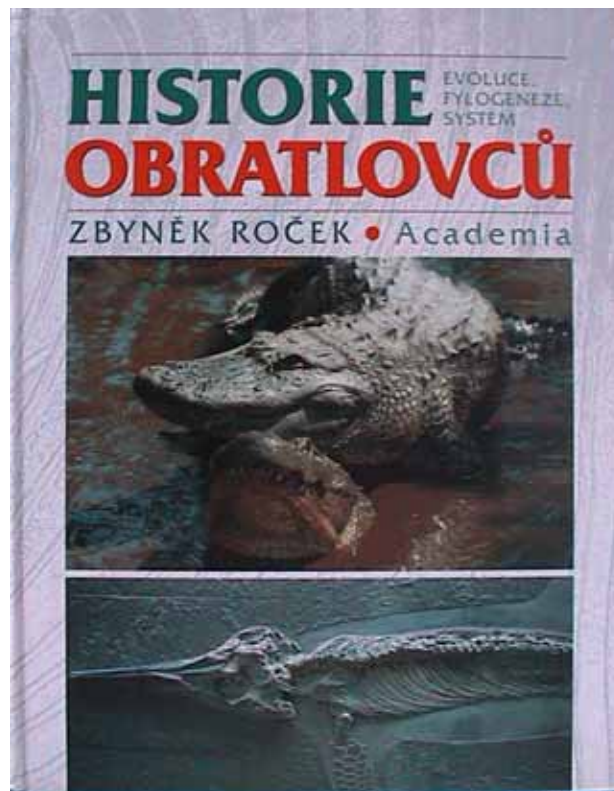

2004

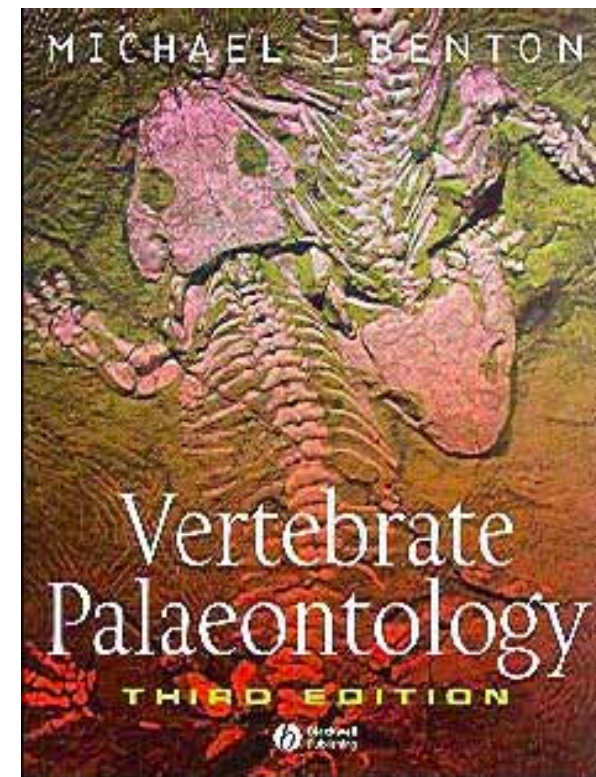
Zrzavý et al.

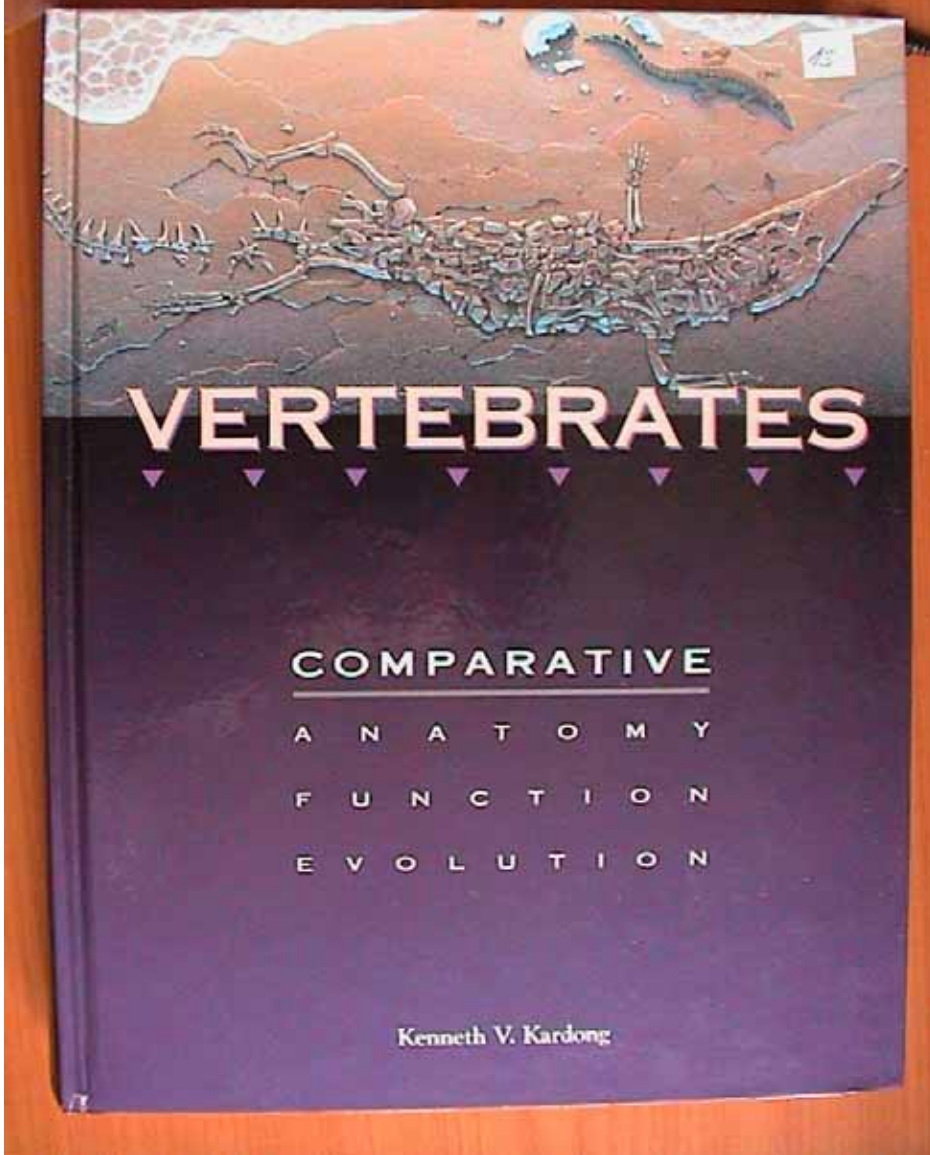
2002 Pough et al.

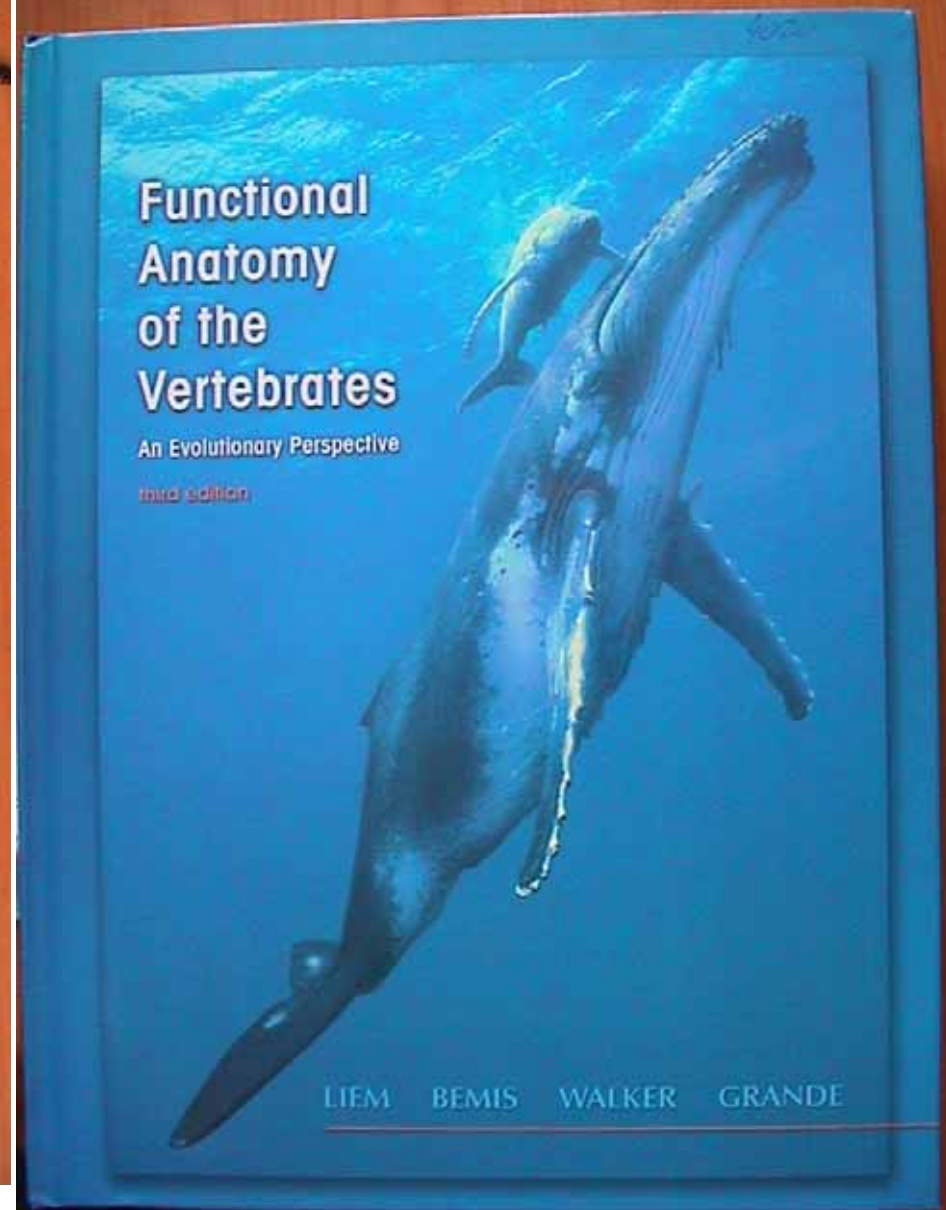
2002 Roček

2004 Benton

1995, 1998, 2002 Kardong

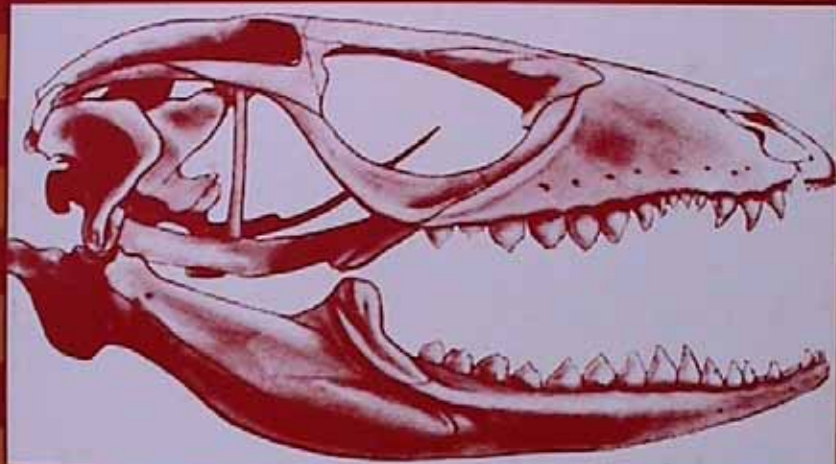

2001 Liem et al.

ANALYSIS OF
VERTEBRATE
STRUCTURE

FOURTH EDITION

MILTON HILDEBRAND

1995

Hildebrand

Comparative <sup>ninth
edition</sup>
Anatomy
of the
VERTEBRATES

2001

Kent & Carr

Dva pohledy na systém strunatců

řád vs. evoluce

deskripce vs. proces

umělý vs. fylogenetický (přirozený) systém

Carl Linné (pol. 18. st.) vs. Willi Hennig (pol. 20. st.)

LINNÉ.

Historie

Taxonomie a systematika

Carl Linné: Systema Naturae,
10. vydání, 1.1.1758 (1.ed. 1735)

- Hierarchické třídění
- Binomická nomenklatura

Princip priority

Taxon: skupina organismů
disponující souborem stejných
znaků

Mezinárodní komise pro zoolo-
gickou nomenklaturu (2003)

Systematika: třídění taxonů s
cílem vytvořit systém

7 700 rostlin → 4-100 mil. druhů,
4 400 živočichů → 1,75 mil. druhů

Deskriptivní systematika = popis taxonů a jejich katalogizace (=tel. seznam)
Třídění na základě podobností znaků (taxonomický systém, přirozený systém)

Systematika jako věda

Standardní klasifikace (linnéovská) vs kladistika (fylogenetická)

Druh (species) vs speciace (evoluční událost)

Podobnost (popis) vs příbuznost (proces)

Umělý systém vs přirozený (fylogenetický) systém

věda není katalog faktů, hledání pravdy, ale **testování hypotéz**

sběr dat není cílem, ale prostředkem

věda nepopisuje, ale vysvětluje

metodika vědy:

- hypotéza

- predikce

- testování hypotéz = predikce vs pozorování

- verifikace

Existuje **jediný** přirozený systém, který je obrazem jednou proběhlých evolučních procesů a změn (= fylogenetický s.)

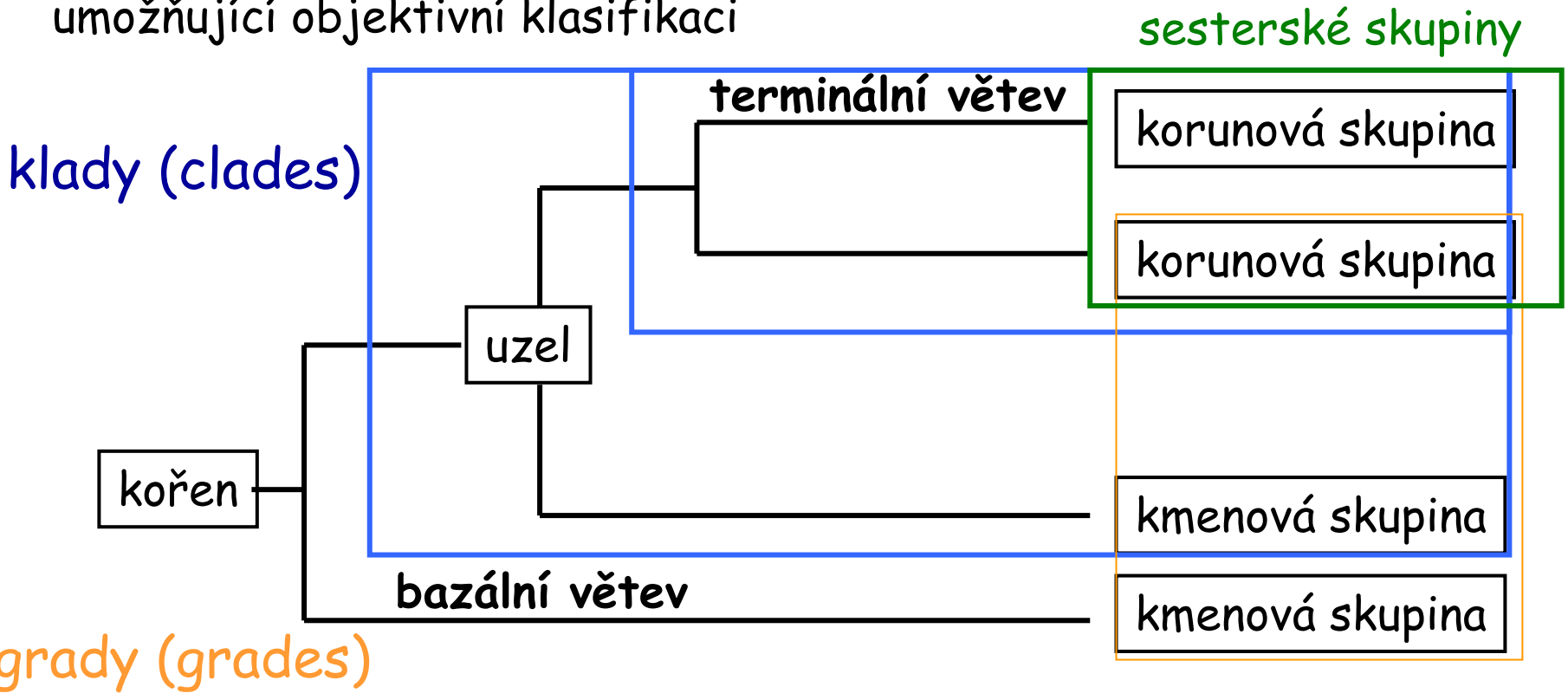
• hierarchie linnéovských kategorií

regnum	říše	Animalia	
phylum	kmen	Chordata	Vertebrata
divisio	oddělení		Gnathostomata
classis	třída	Mammalia	Theria
ordo	řád	Carnivora	Placentalia
familia	čeleď	Canidae	Fissipedia
genus	rod	Vulpes	
species	druh	Vulpes vulpes	

super = nad
sub = pod

Kladistika (Willi Hennig)

- fylogenetická systematika = kladistika
- metoda hierarchické klasifikace (dichotomická diverzifikace)
- diskrétní jednotky a podjednotky
- kladogram - hypotéza o příbuzenských vztazích (společný předek = kořen, root), kladogram + geologický čas = fylogenetický strom (dendrogram)
- štěpení evolučních linií (= uzel, node) je jediná jednoznačná událost umožňující objektivní klasifikaci

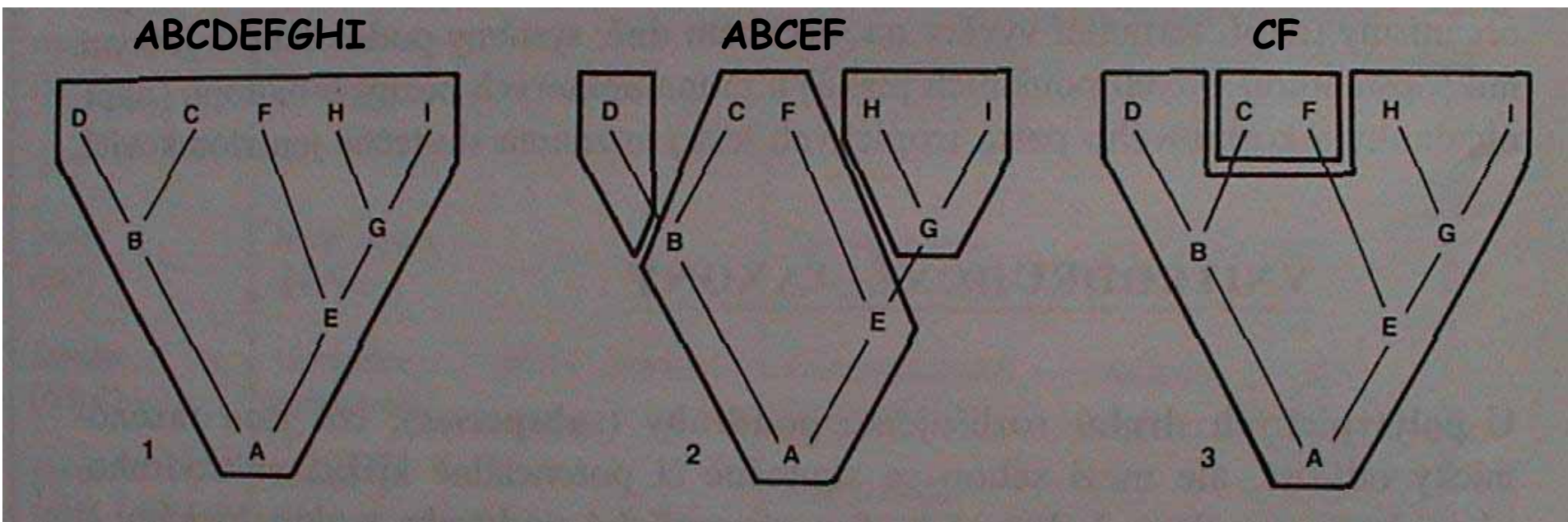
klasifikace taxonů z evolučního hlediska (kladistika)

Vznik ze společného předka - A

Nejednotný původ - B, E

všichni potomci

ne všichni potomci

1. monofyletický holofyletický

2. parafyletický

3. polyfyletický

Kladistika hodnotí jen monofyletické taxony

Znaky:

- taxonomie, taxon
- znaky

strukturální, biometrické, cytotaxonomické, ontogenetické, fyziologické, biochemické, ekologické, etologické, biogeografické, paleontologické, molekulárně genetické

hodnocení znaků - evoluční vážení:

Homologie - podobnosti zděděné od společného předka

ortologie - homologie vzniklá speciací (přední křídlo brouka a komára)
(informace o průběhu fylogeneze)

paralogie - homologie vzniklá duplikací genů (mesothorax - křídla, metathorax - haltery) (informace o evoluci tvarů a funkcí)

Homoplazie - podobnosti v nehomologických znacích

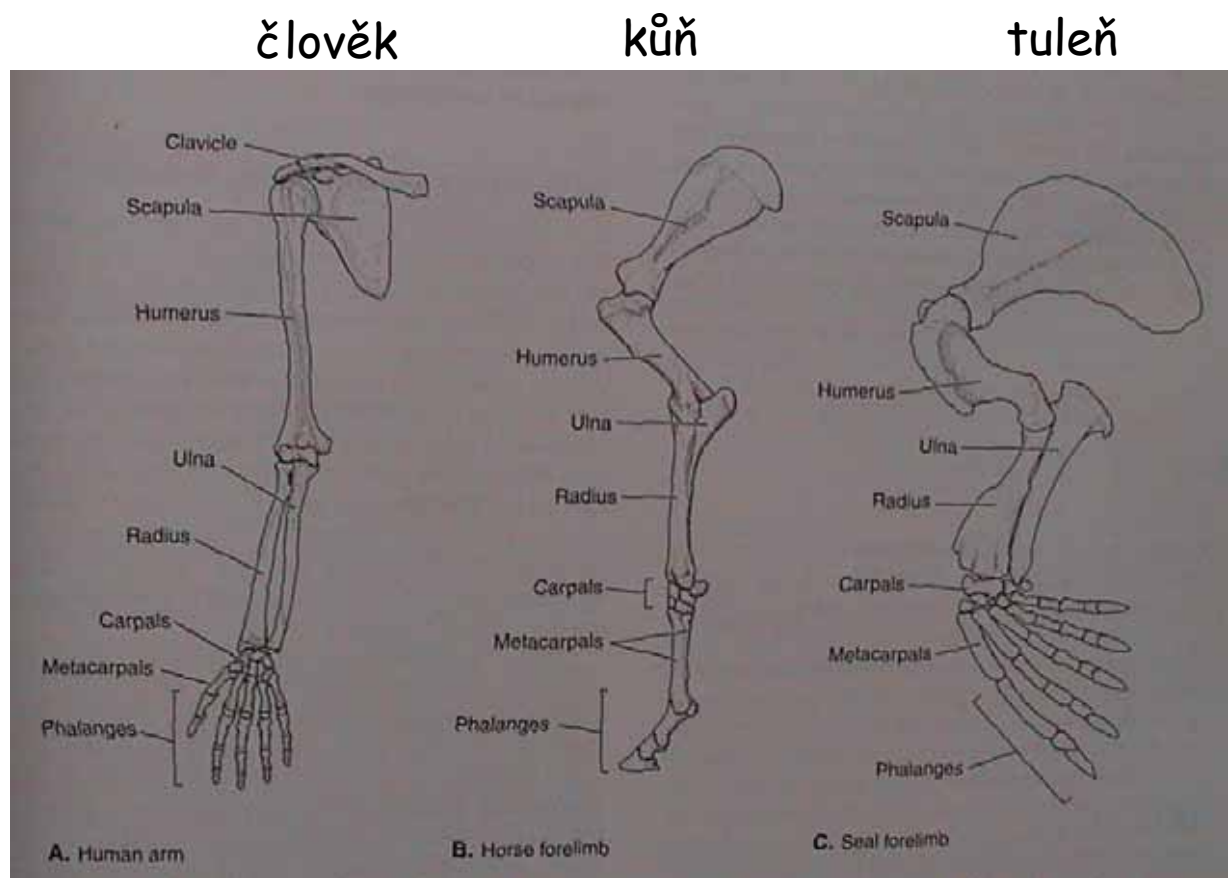
konvergence - nezávislé podobnosti vzniklé různými evolučními událostmi

||
analogie - podobnosti vyvolané vykonáváním stejné funkce

Kladistika používá jen homologické znaky

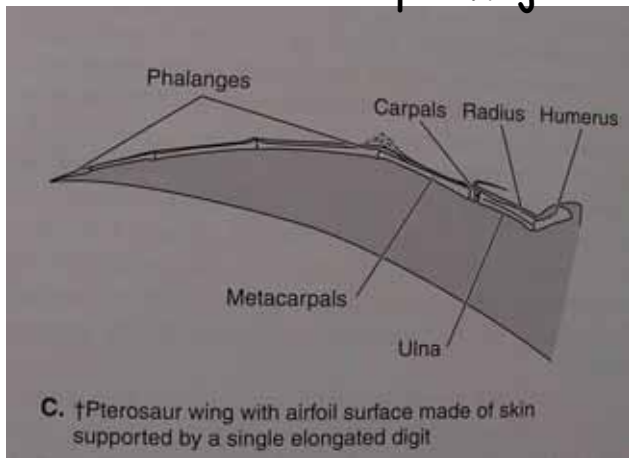
- taxonomie, taxon
- znaky

Homologie

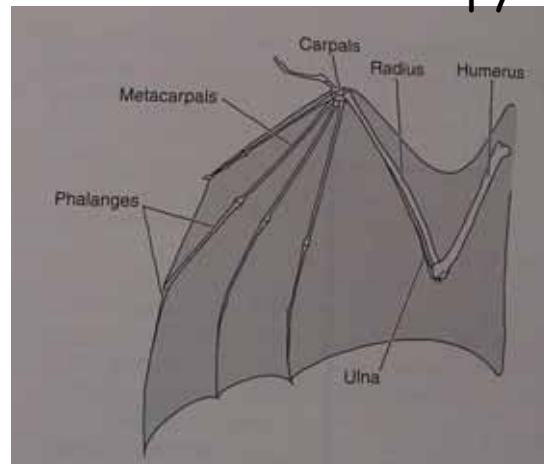

Analogie

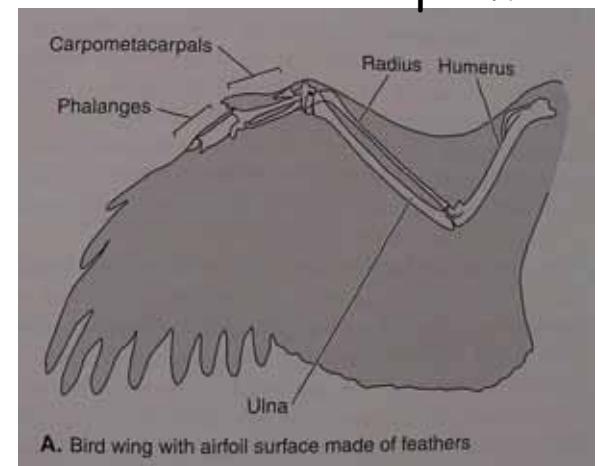
ptakoještěř

netopýr

pták

hodnocení znaků - evoluční vážení:

Homologie - podobnosti zděděné od společného předka

Pleziomorfie : dříve vzniklý stav homologického znaku,
pl — [ ] pl jeho primitivnější situace existuje u předka

Apomorfie : později vzniklý, odvozenější stav, vyskytující
— [ ] ap se u potomka

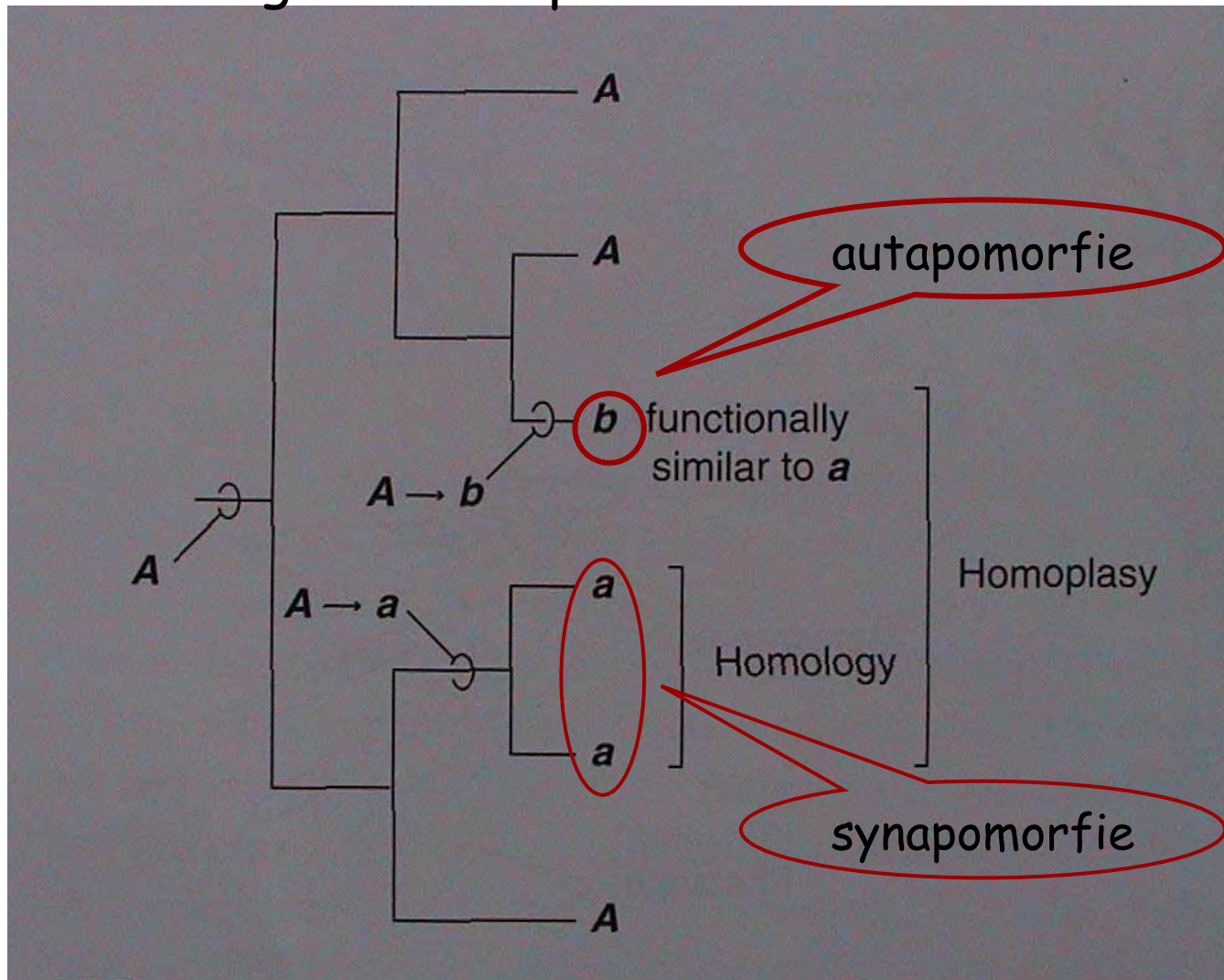
- autoapomorfie: jedinečný odvozený znak (diagnostický)
— [ ] ap charakterizující druh

synapomorfie: společný výskyt odvozených homologických znaků vzniklých jedinečnou evoluční událostí již u výlučného společného předka - monofyletický původ komplexu taxonů

— [ ] ap
— [ ] ap charakterizující skupinu druhů

Homologie a homoplazie

- taxonomie, taxon
- znaky

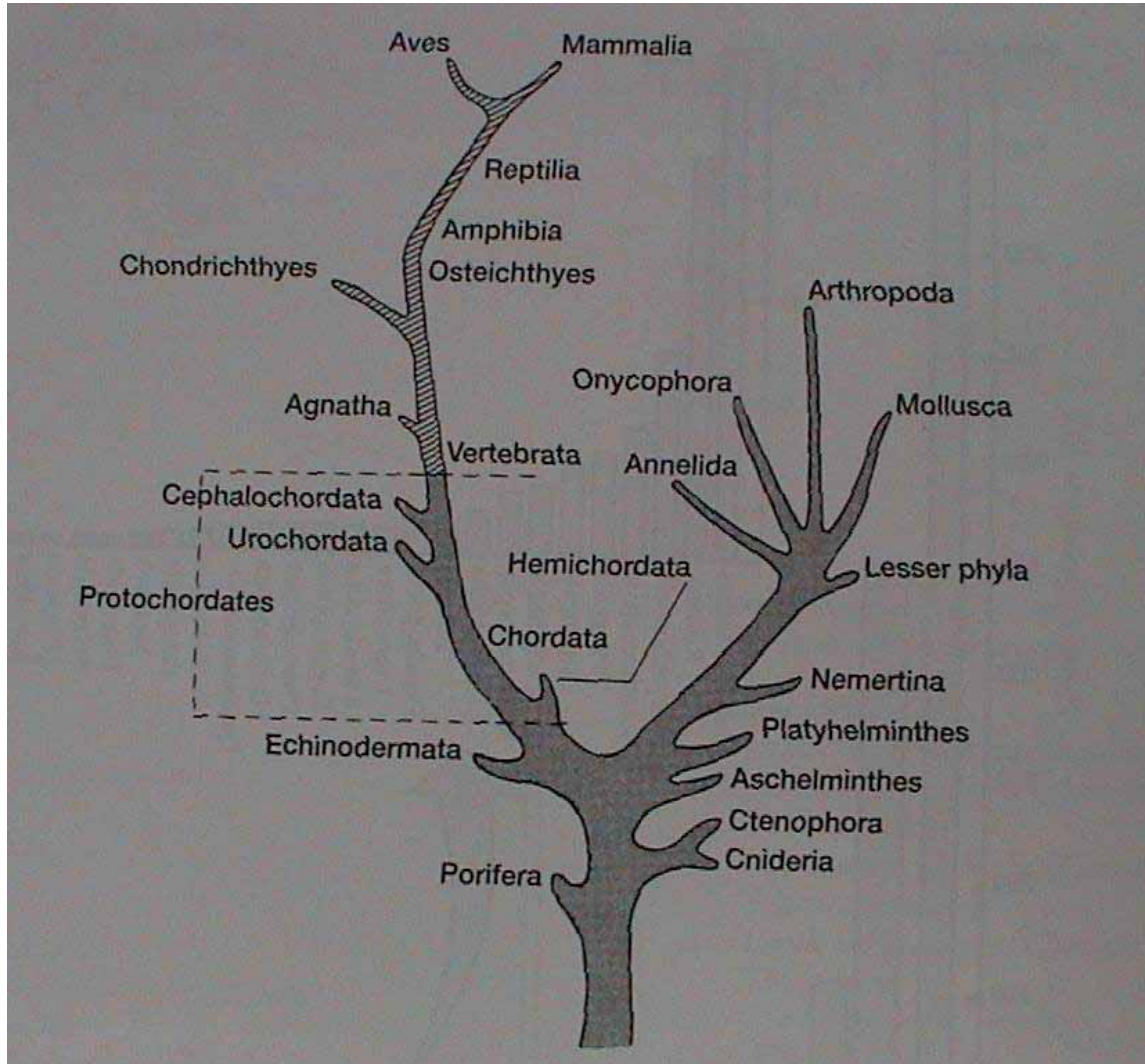

A - pleziomorfnost

a, b - apomorfie (z A)

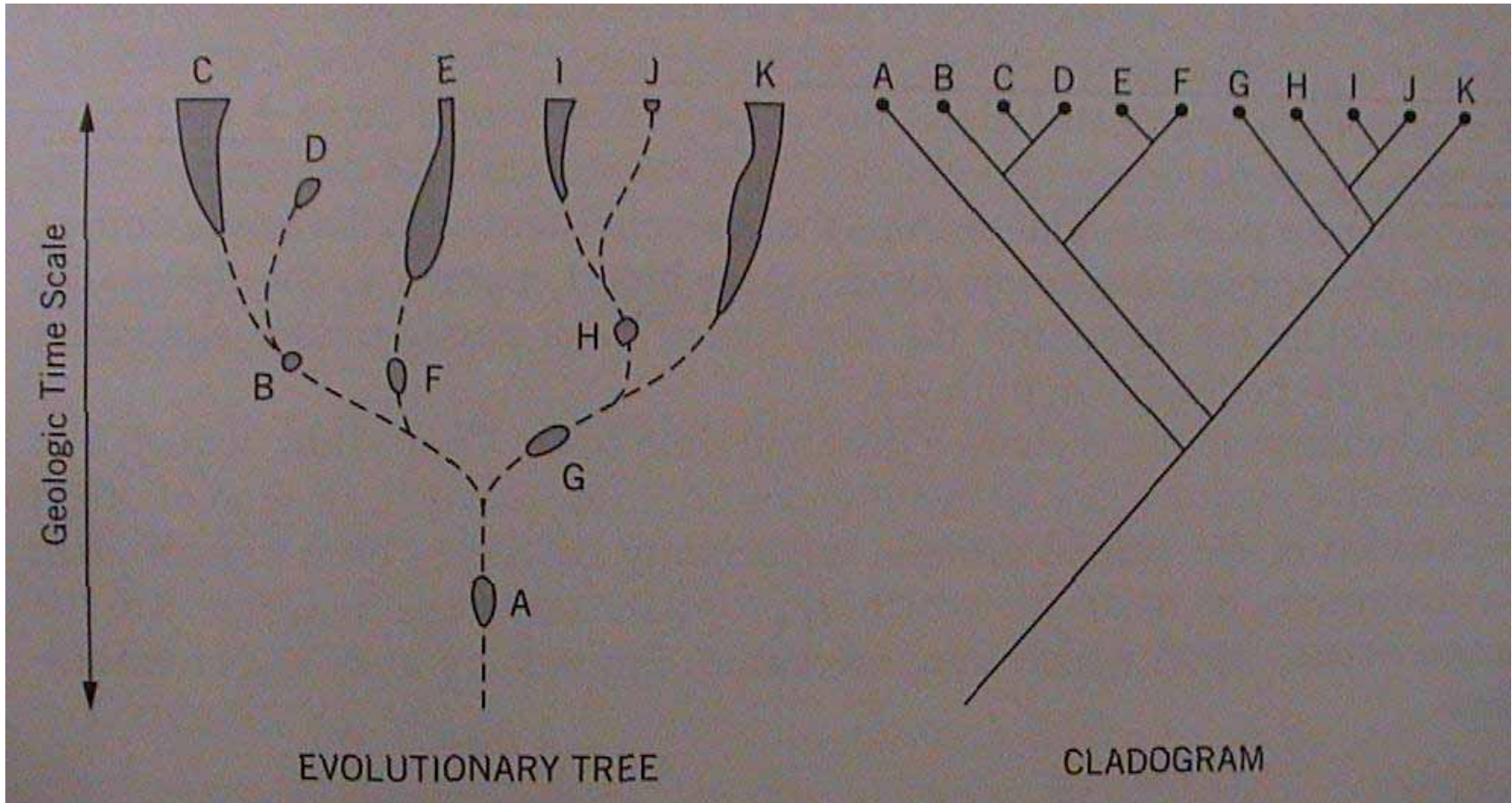
- taxonomie, taxon
- znaky
- klasifikace

příbuznost taxonů - dendrogramy (kladogramy)

- taxonomie, taxon
- znaky
- klasifikace

příbuznost taxonů - dendrogramy - kladogramy

Ve vztahu k času
(start-cíl, výsledek)

Ve vztahu k evolučním změnám
(události, štěpení)

Klasifikace

- taxonomie, taxon
- znaky
- klasifikace

A. Kladistická (fylogenetická)

1. Určení monofyletických dílčích skupin v komplexu taxonů, které mají charakteristický výskyt unikátních synapomorfii (shlukování).
2. Hledání sesterských vztahů mezi monofyletickými taxony (další synapomorfie širšího rozsahu)
3. Vytvoření úplného souboru genealogických hypotéz pro daný soubor taxonů - KLADOGRAM

- : záměna plesiomorfie a apomorfie, obtížnost odlišení konvergenčí od homologií

+ : soulad s klasifikací (kladogenezí) na základě molekulárně biologických metod

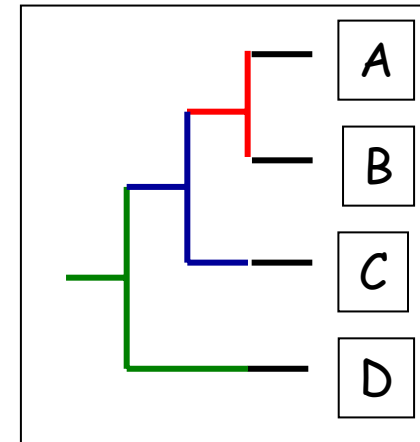
Kladistická taxonomie

- jen monofyletické taxony

B. Evoluční - mono- a parafyletické taxony

C. Numerická - fenetika

D. Molekulární fylogeneze

Klasifikace

A. Kladistická (fylogenetická)

B. Evoluční

C. Numerická - fenetika

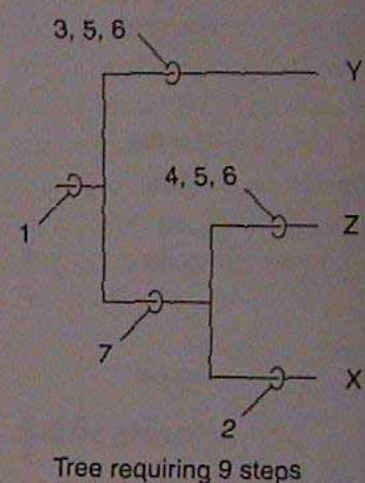
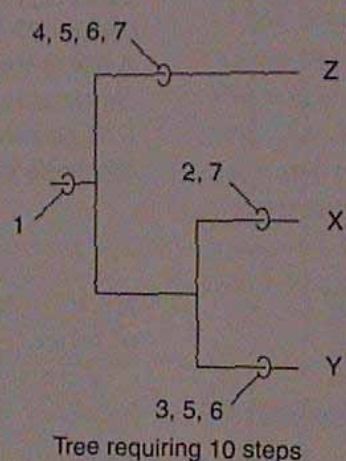
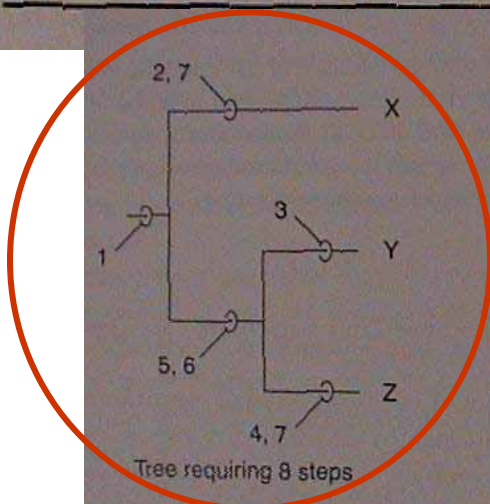
- taxonomie, taxon
- znaky
- **klasifikace**

Numerické hodnocení souboru údajů o podobnostech znaků. Např.

a) metoda maximální úspornosti (maximum parsimony):
nejjednodušší možné vysvětlení kladogeneze, předpokládá nejmenší počet evolučních změn v příslušném souboru znaků u daných taxonů

TABLE A An Example of a Character Data Matrix

Taxon	Character 1	Character 2	Character 3	Character 4	Character 5	Character 6	Character 7
Outgroup	0	0	0	0	0	0	0
X	1	1	0	0	0	0	1
Y	1	0	1	0	1	1	0
Z	1	0	0	1	1	1	1

C. Numerická - fenetika

- taxonomie, taxon
- znaky
- klasifikace

b) metoda maximální pravděpodobnosti (maximum likelihood): posuzuje hypotézy o evoluční historii z hlediska pravděpodobnosti, že jsou v souladu se získanými daty

c) kompatibilita: soulad taxonomického výskytu co největšího souboru znaků bez ohledu na počet evolučních změn, které by musely prodělat znaky zbývající

D. Molekulární fylogeneze

- mapování sekvencí AK v proteinech a nukleotidů v DNA, pořadí genů
- hybridizace DNA
- využití statistického zpracování dat (PC) - nevážené znaky
- imunologické metody
- + : absolutní datování štěpných událostí v čase, konstantní rychlost evolučních změn příbuzných sloučenin nezávisle na funkci a prostředí („molekulární hodiny“)
- : interpretace výsledků, vážení znaků v. statistické metody

Klasifikace

- taxonomie, taxon
- znaky
- **klasifikace**

klasifikace	skupiny			používané znaky		
	mono-fyletické	para-fyletické	poly-fyletické	homoplázie	ancestrální	odvozené
fenetická	+	+	+	+	+	+
evoluční	+	+	-	-	+	+
kladistická	+	-	-	-	-	+

Význam paleontologie pro kladistiku (?)

Paleontologie = deformované fragmentární fosílie (neúplnost dat)
a sugestivní interpretace

Využití analýzy DNA jen u materiálu do stáří 50 000 let

Molekulární hodiny:

Genetická vzdálenost různých linií se v čase zvětšuje, tzn. čím vývojově vzdálenější taxony, tím rozdílnější genotyp (s časem dochází k většímu nahromadění změn)

Využití znaků selekčně neutrálních, nepodléhajících přírodnímu výběru (např. gen *cytB* v mtDNA), sekvence podobných makromolekul se mění konstantní rychlostí - fylogenetická minulost organismů by se dala odvodit z genetické vzdálenosti podle substitučních rozdílů v DNA

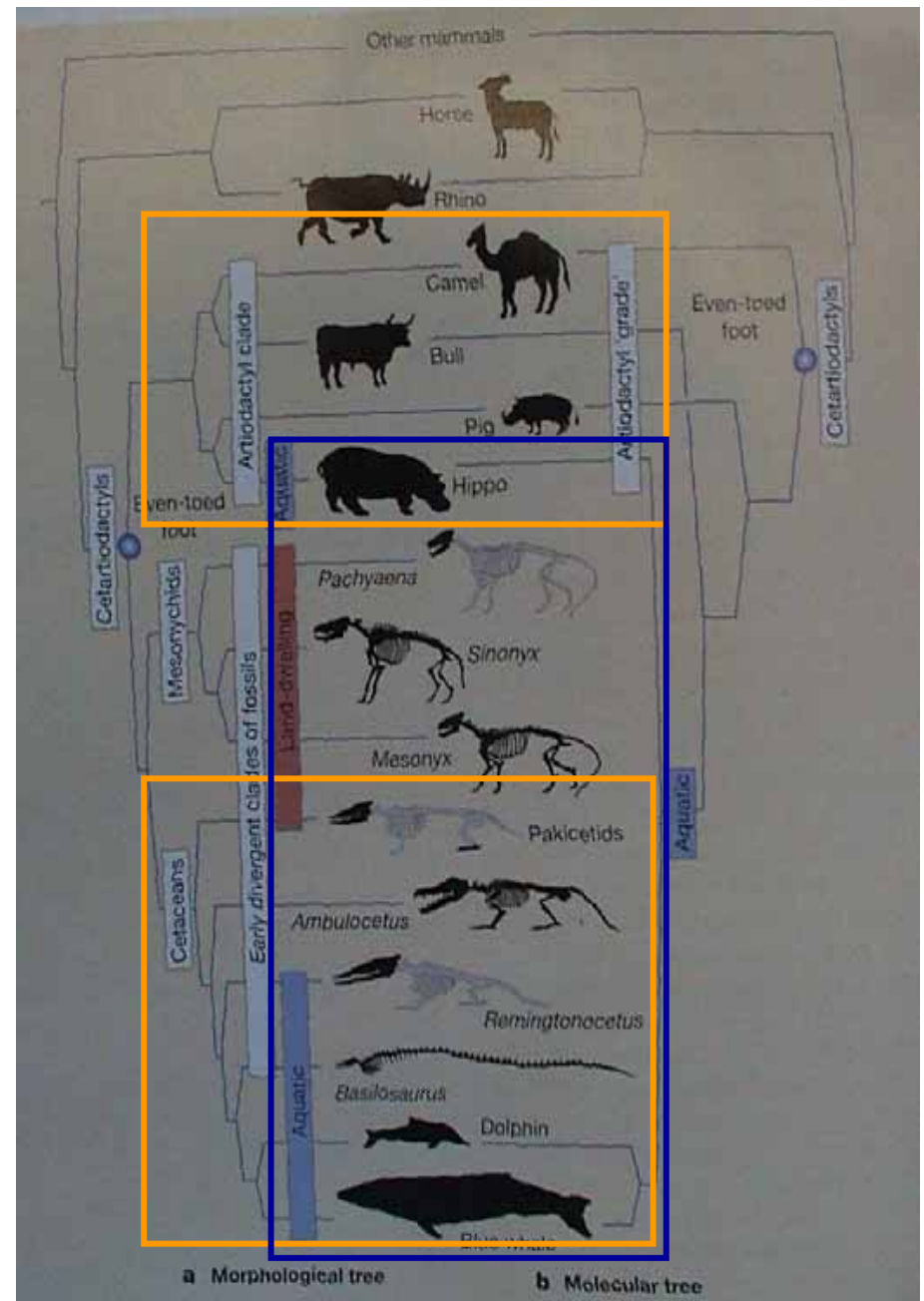
Z genetické vzdálenosti by se dala odvodit absolutní doba, která uběhla od okamžiku divergence srovnávaných taxonů (problém: molekulární hodiny netikají konstantní rychlostí - tj. tempo hromadění změn je v různých liniích různé)

Kalibrace hodin podle standardu (známá doba divergence podle fosilních dokladů v linii se známou genetickou distancí), např. divergence ptáků a savců ze společného předka (310 mil. let), divergence kytovců nebo vyšších primátů

Rozdíly mezi paleontologickým datováním fosilního záznamu a molekulárními hodinami jsou největší pro období mesozoika (druhá etapa: 248-65 mil. let), kdežto v paleozoiku (první etapa) a kenozoiku (třetí etapa) jsou malé (Kumar & Hedges, Nature 392, 1998).

Srovnání kladogramů založených na morfologických a molekulárně genetických znacích:

Závěr: nutná integrace molekulárních metod s morfologickými přístupy

System a evoluce obratlovců II.

Chordata

- postavení v systému
- charakteristické znaky
- systém
- původ, příbuzenské vztahy

Chordata:

• postavení v systému

Eukarya (Eukaryota)

Metazoa (Animalia)

Bilateria

Triblastica
(Coelomata)

Deuterostomia

Chordata (60 000)

Strunatci patří k druhoústým trojvrstevným (s pravou druhotnou dutinou tělní) dvoustranně souměrným živočichům.

Paradigmata: souměrnost, dutiny tělní, poloha úst, segmentace

System živočichů (Holozoa=Animalia)

Opisthokonta=?+Fungi+Holozoa

1 - Metazoa

2 - Eumetazoa

3 - Planulozoa

4 - Bilateria - 18S rRNA, Hox

5 - Eubilateria

6 - **Deuterostomia**

7 - Ambulacraria

8 - **Protostomia**

9 - **Ecdysozoa**

10 - Nematoida

11 - Panarthropoda

12 - Tactopoda

13 - **Lophotrochozoa**

14 - Platyzoa

15 - Pulvinifera

Podle Zrzavého (2006)

„Choanozoa“

Porifera

Ctenophora

Cnidaria

Placozoa

Myxozoa

Acoelomorpha

Xenoturbellida

Hemichordata

Echinodermata

Chordata

Chaetognatha

Scalidophora

Nematoda

Nematomorpha

Onychophora

Tardigrada

Arthropoda

Ectoprocta

Gastrotricha

Platyhelminthes

Kamptozoa

Gnathifera

Nemertea

Sipuncula

Annelida

Mollusca

Brachiozoa

trubénky aj.

houbovci

žebnatky

žahavci

vložkovci

výtruseny

praploštěnci

mlžojedi

polostrunatci

ostnokožci

strunatci

ploutvenky

chobotovci

hlístice

strunovci

drápkovci

želvušky

členovci

mechovci

břichobrvky

ploštěnci

mechovnatci

čelistovci

pásnice

sumýšovci

kroužkovci

měkkýši

ramenonožci a

7

1

2

3

4

5

6

8

9

13

11

10

12

14

15

Chordata:
• postavení v systému

DEUTEROSTOMIA

ph.

1. ECHINODERMATA

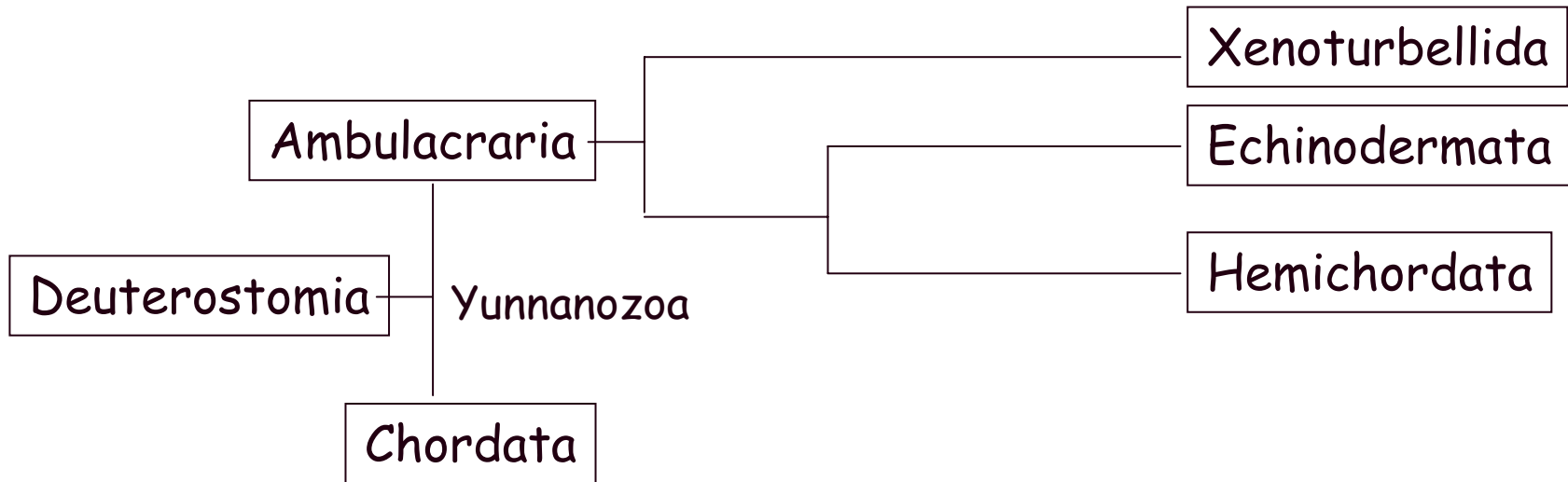
OSTNOKOKOŽCI

2. HEMICHORDATA

POLOSTRUNATCI

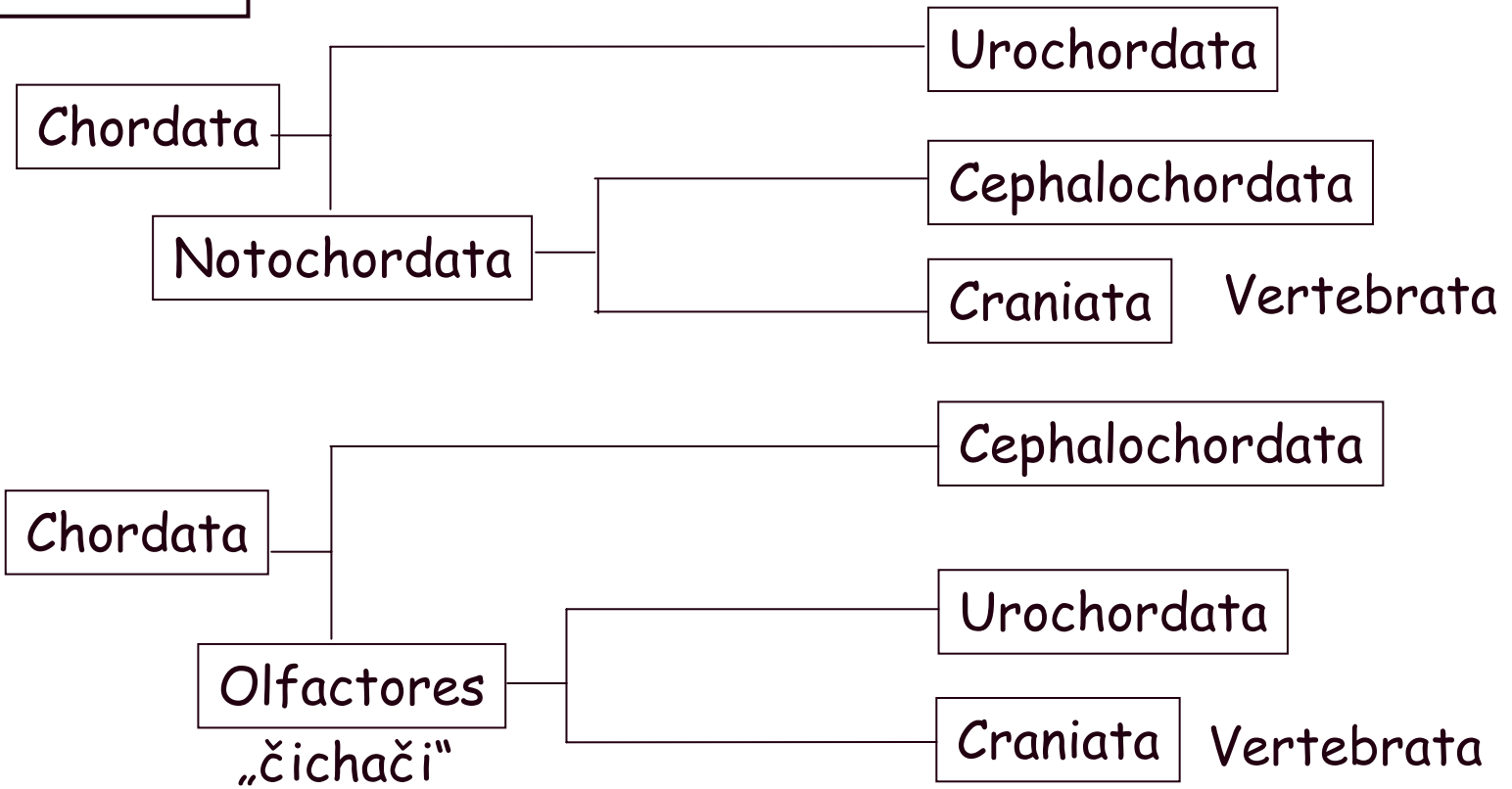
3. CHORDATA

STRUNATCI (asi 60 000)

Apomorfie: archimerie (proto-, meso- a metasoma), céloom enterocélně, druhotný ústní otvor, **pharyngotremie, endogenní sialové kyseliny, pravolevá asymetrie těla**

Chordata:
• **divergence**

Cephalochordata - striktní uniformní metamerie, primitivní stavba notochordu („stack of coins“)

Urochorda - odvozená skupina, druhotně zjednodušená, jediný shluk Hox genů (i rozptýleny v genomu mimo shluk) s rozsáhlou **ztrátou cca $\frac{1}{2}$ genů a změnou sekvencí**; v homeoboxu přítomny **introny**

Craniata (Vertebrata) - odlišná **segmentace**, ontogeneze hlavy a žaberního aparátu (viz EvoDevo - Evolutionary and Developmental Biology)

Chordata:

- postavení v systému
- divergence
- příbuzenské vztahy
- charakteristické znaky
- systém

Příbuznost kmene Chordata k jiným skupinám Deuterostomia na základě podobnosti struktur:

a) Hemichordata (Pterobranchia nebo Enteropneusta)

pharyngotremie

stomochord (bez účasti genu Brachyury)

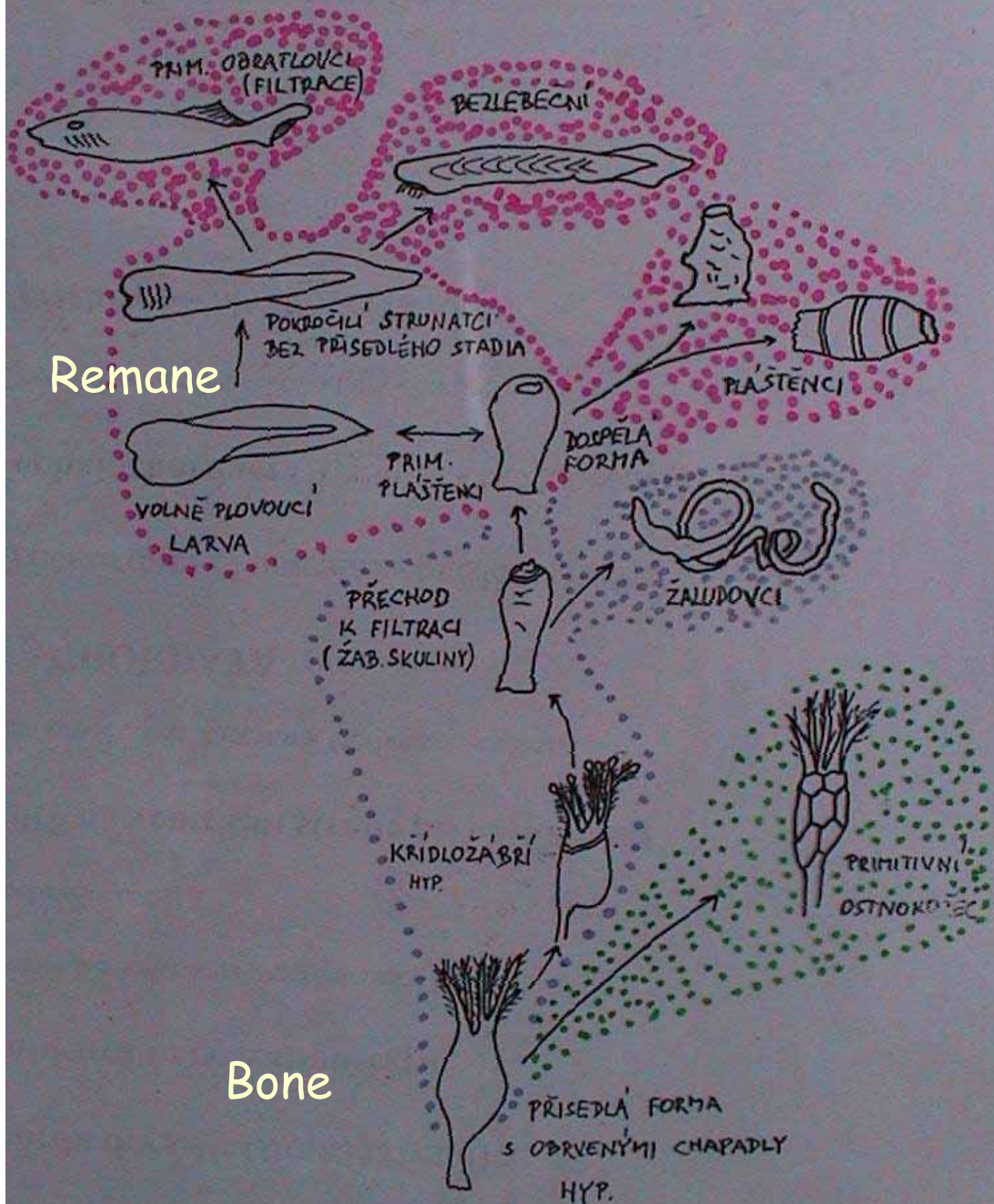
hřbetní nervový pruh

Romer, Bone (přisedlé dospělé stadium)

Remane, Garstang (pedomorfoza = neotenie) - t. tornariová
(larva žaludovce)

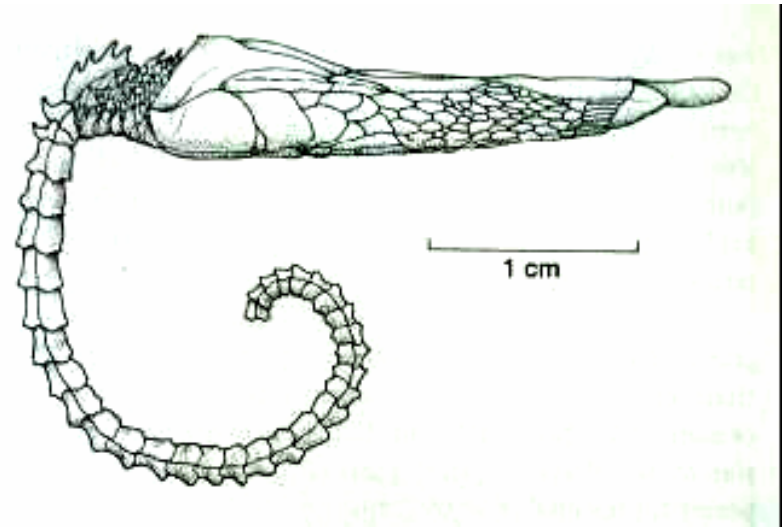
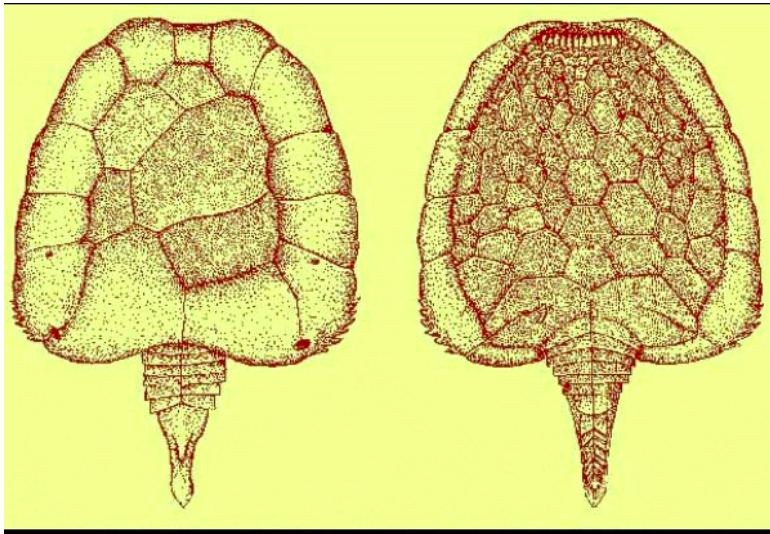

Remane

Bone

b) Echinodermata (Stylophora = „Calcichordata“ = „Carpoida“)
pharyngotremie, notochord, dorzální nervová trubice
Jefferies (dospělí Calcichordata - Cornuta, Mitrata)
Garstang (neotenie) - t. aurikulárová

c) Sesterská skupina k strunatcům - Ambulacraria, její bazální skupina je: Xenoturbellida - mlžojedi

Xenoturbella bocki (1949)

ploštěnka?

sumýš?

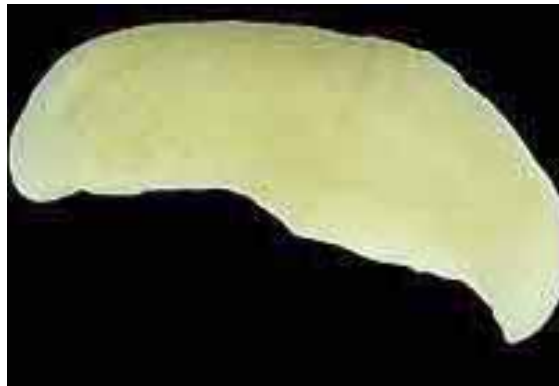
molekulární analýza - je to mlž!

(ostatně má mlží vajíčka a larvy!)

samostatný kmen? (druhotné zjednodušení)

Bourlat S. J. et al. 2003: *Xenoturbella* is a deuterostome that eats molluscs. Nature 424: 925-928.

Chordata:

- postavení v systému
- příbuzenské vztahy
- **charakteristické znaky**

Embryonální determinace vs.
vývojová flexibilita (indukční
procesy v ontogenezi)

Pleziomorfní znaky:

- 3 zárodečné listy, célom, dvoustranná souměrnost, segmentace struktur vzniklých z coelomu, druhotná ústa
- hltan proděravělý žaberními štěrbinami - pharyngotremie, postanální ocas (zadní část Hox komplexu)

Apomorfní znaky:

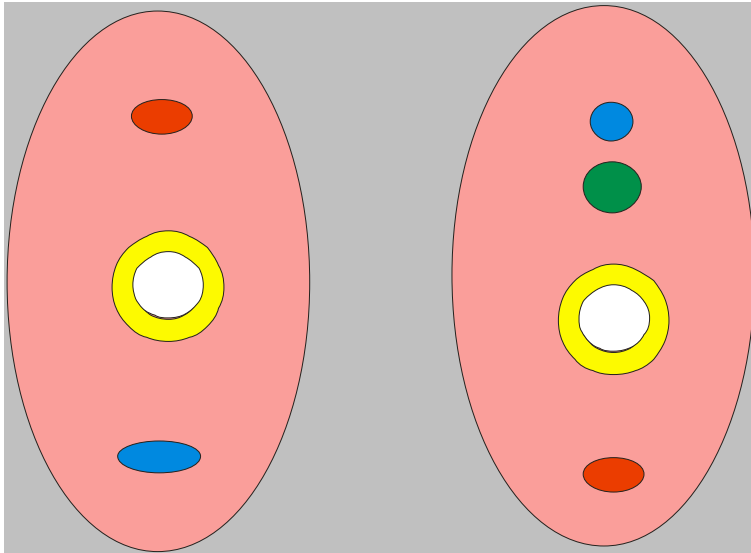
- chorda dorsalis (Kowalewski 1867) (=notochord)
  - z endomezodermu, aktivní gen Brachyury
- trubicová nervová soustava
- canalis neurentericus
- inverze dorzoventrální osy těla
  - srdce na ventrální straně pod trávicí trubicí
  - nervová trubice na dorzální straně nad chordou
- endostyl (hypobranchiální rýha) - štítná žláza
- peribranchiální prostor s atrioporem

Chordata:

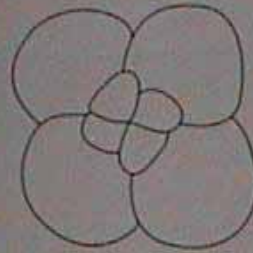
- postavení v systému
- příbuzenské vztahy
- **charakteristické znaky**

Protostomia

Chordata

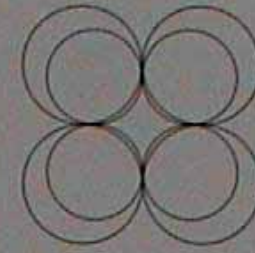

Protostomia

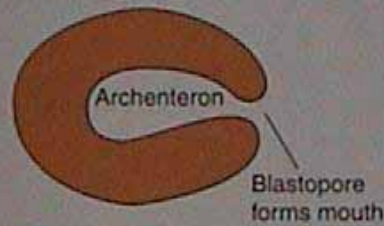

A. Spiral cleavage

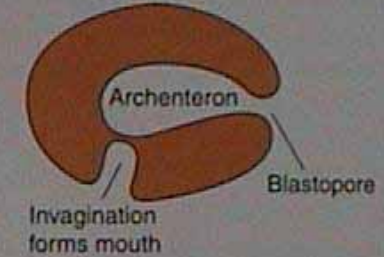
Deuterostomia

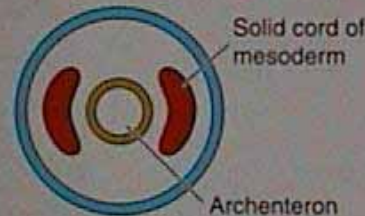
B. Radial cleavage

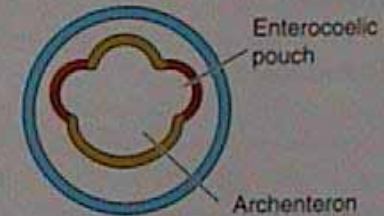
C. Protostome gastrula

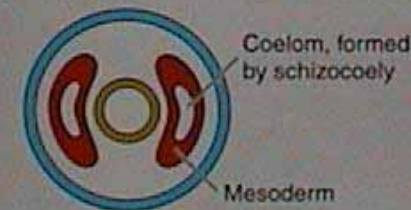
D. Deuterostome gastrula

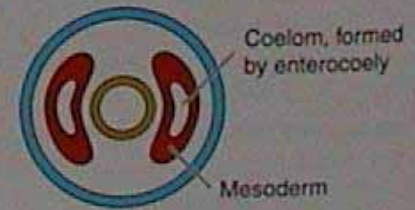
E. Protostome gastrula — early

F. Deuterostome gastrula — early

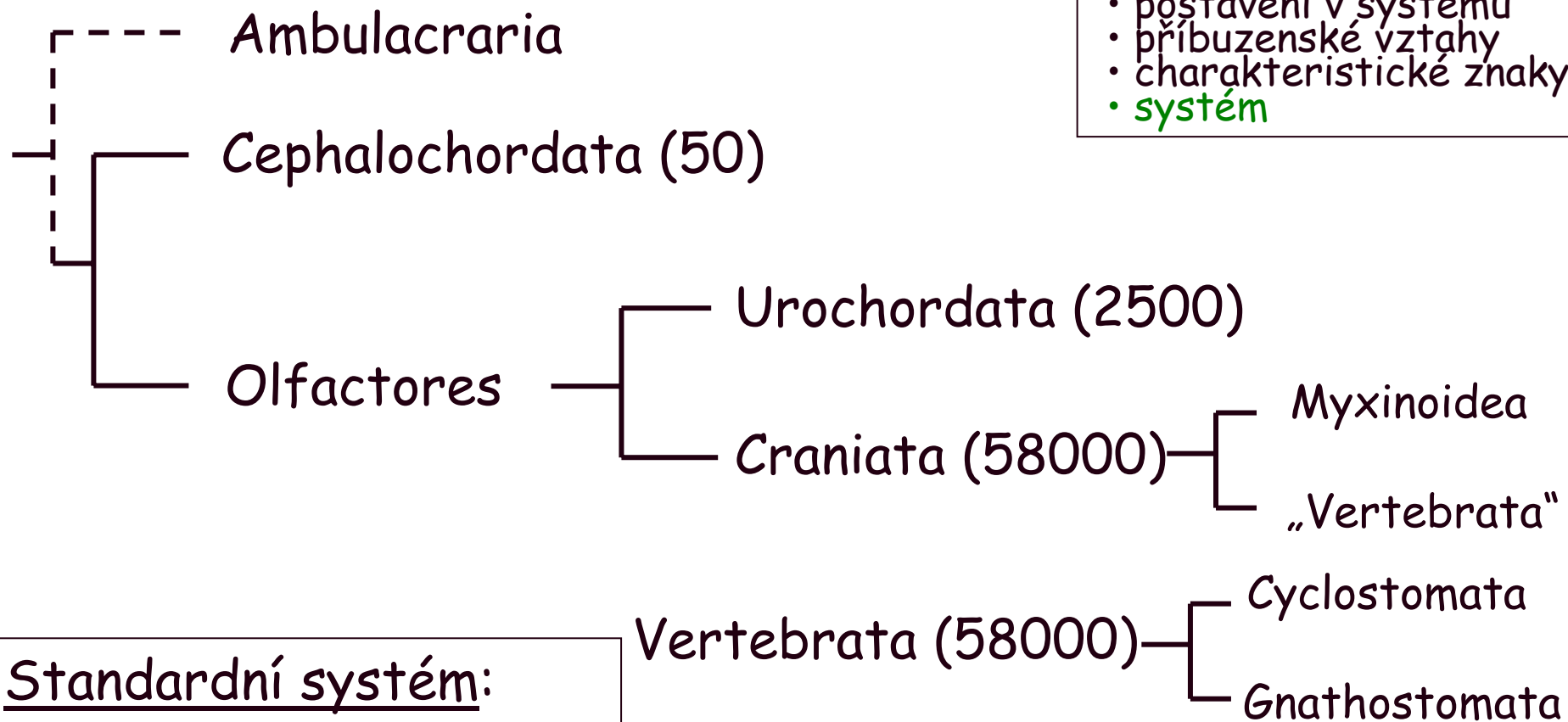

G. Protostome gastrula — late

H. Deuterostome gastrula — late

Kladistický systém:

Chordata:

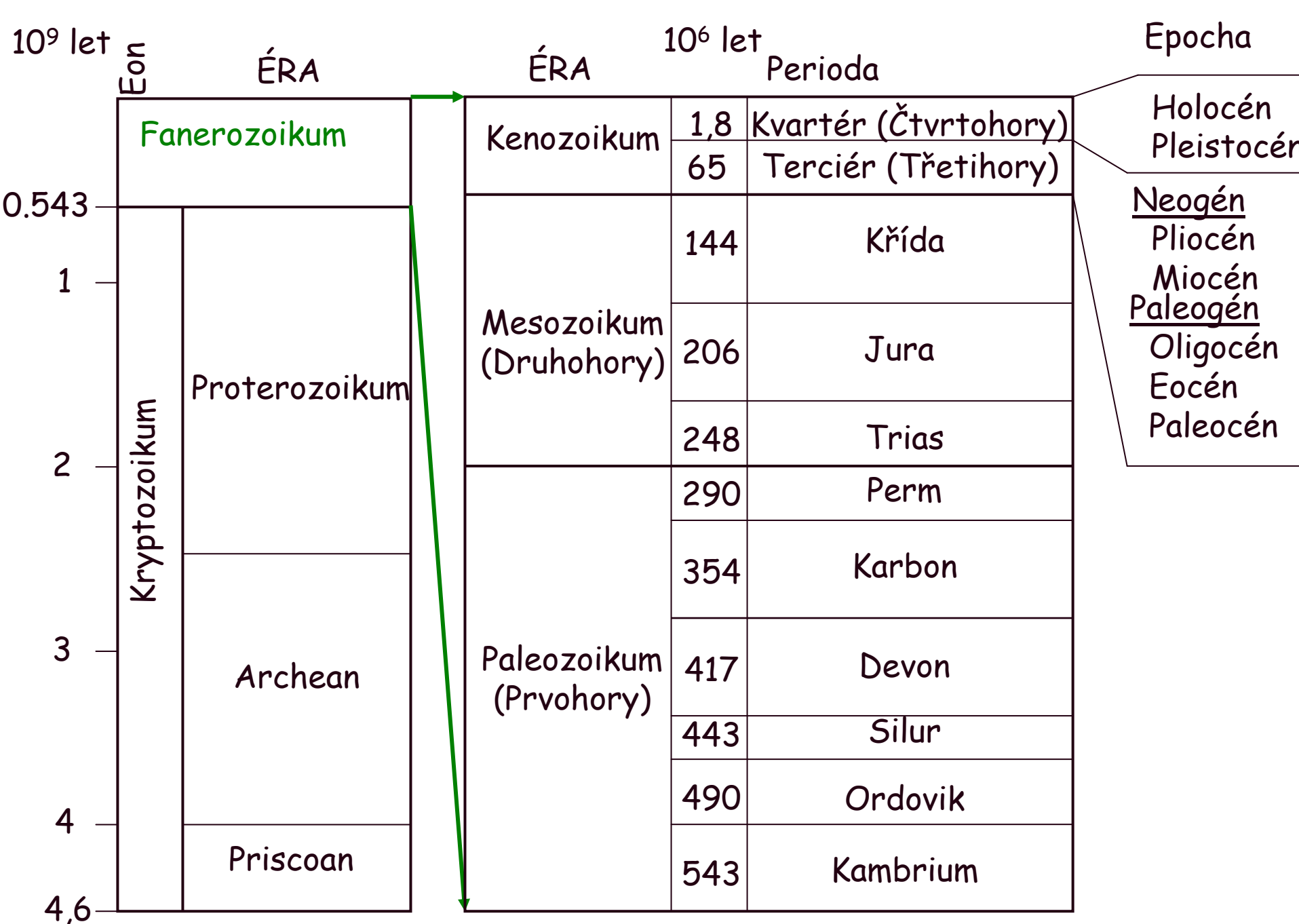
- postavení v systému
- příbuzenské vztahy
- charakteristické znaky
- **systém**

Standardní systém:

subph. Urochordata

Cephalochordata

Vertebrata

Datování podle The Geological Society of America 1999

Nejstarší fosilní záznamy (období kambrické exploze):

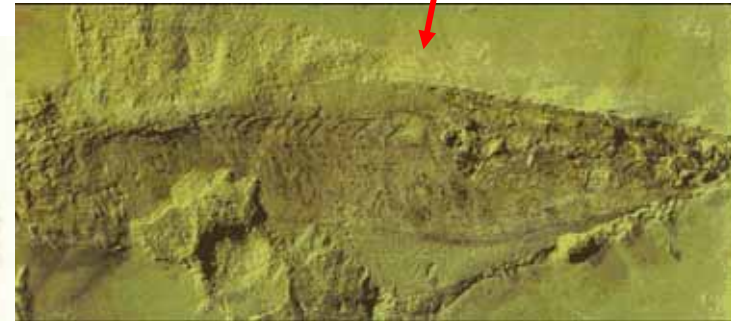
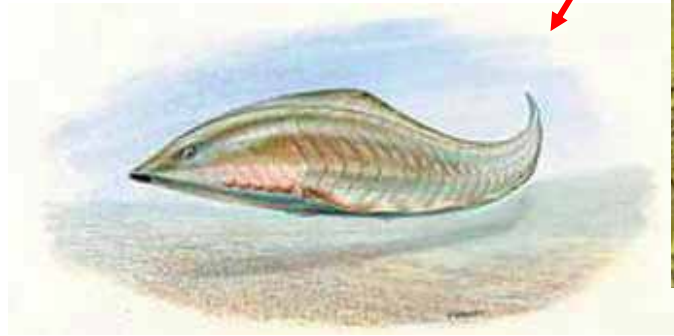
spodní kambrium (-530-520 mil. let) - Čcheng-t'iang (jižní Čína)

Haikouella, *Yunnanozoon* - asi bazální Deuterostomia

Cathaymyrus diadexus - 2,2 cm, pohyb při mořském dně, příbuznost s kopinatci, popis na základě jediného exempláře, bazální strunatec?

Cheungkongella ancestralis - asi bazální pláštěnec (Urochordata)

Nejstarší obratlovci z kambria jižní Číny: *Myllokunmingia*, *Haikouichthys*, *Zhongjianichthys*

střední kambrium (-505 mil. let) - burgesské břidlice v Britské Kolumbii (Kanada)

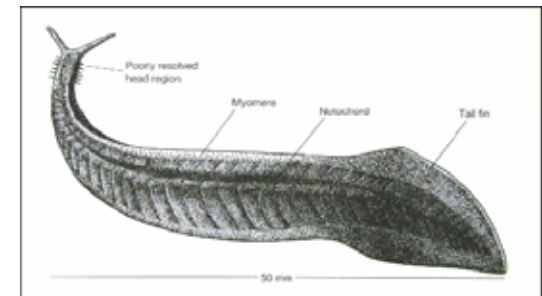
Pikaia gracilens

4 cm, pohyb při mořském dně, příbuznost s kopinatci?,

párové smyslové orgány - příbuznost s obratlovci?

U.S.N.M. 198612

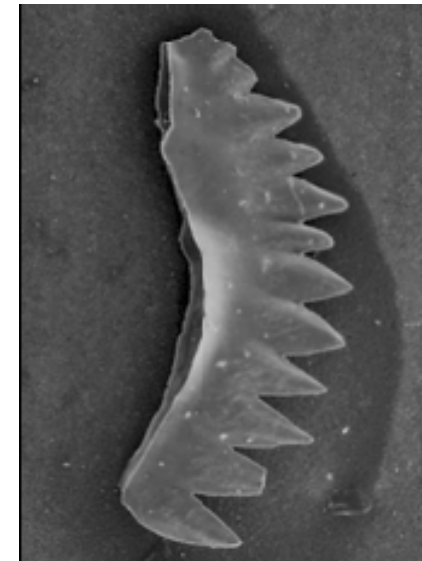
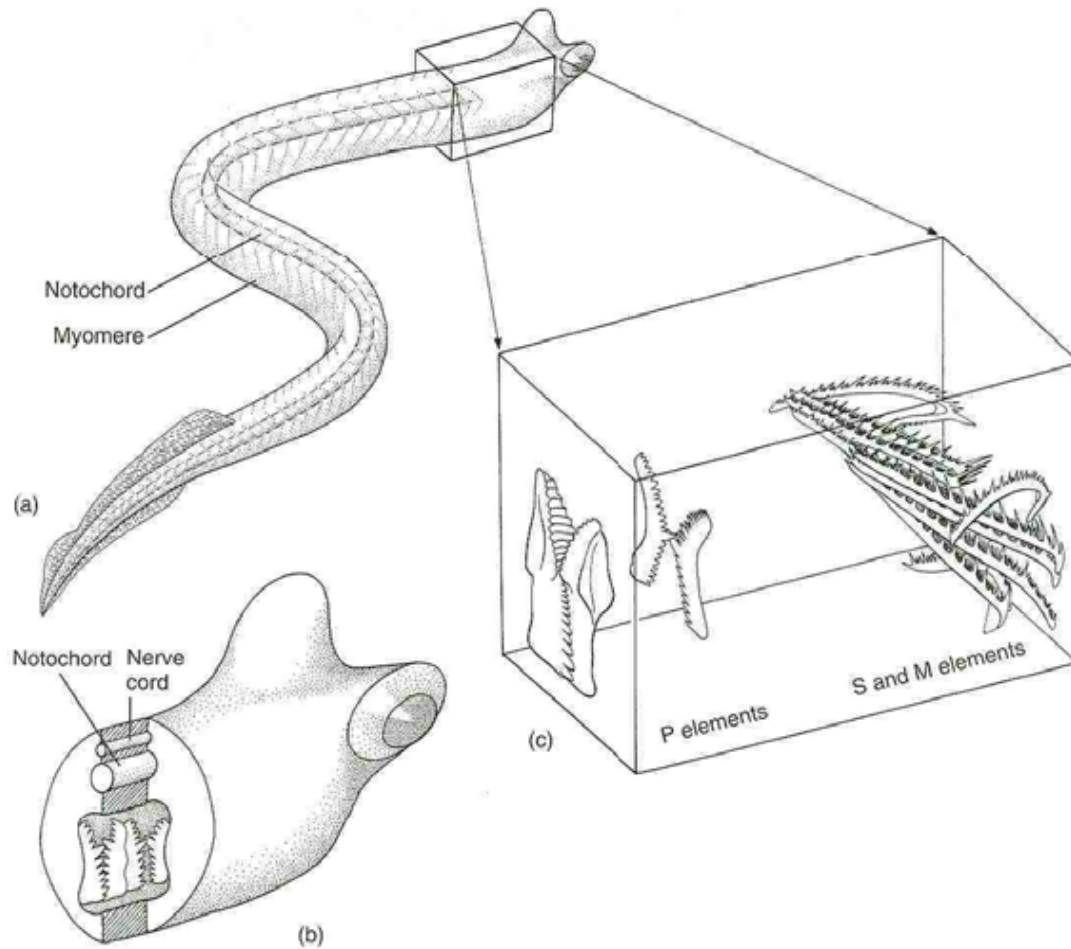
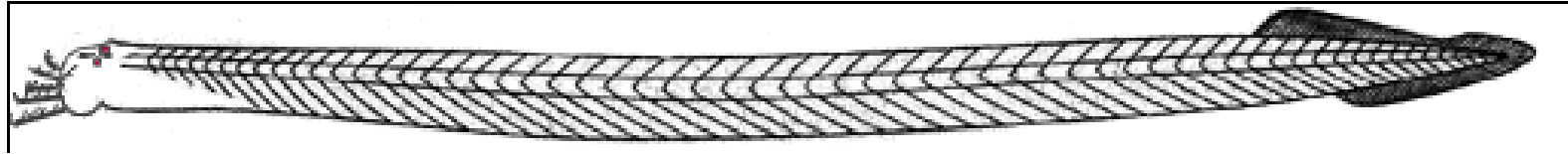
- obratlovec, úhořovité tělo, 6,5 cm, na základě „lebečního“ skeletu, podobnost se skeletem minohy

svrchní kambrium (500 mil. let) až trias (220 mil. let)

konodonti - fosilní chronometr, příbuzní se sliznatkami nebo mihulemi, anebo primitivní čelistnatci (?) - draví, ústní aparát se zoubky z dentinu a skloviny, chorda, kost, myomery, velké oči, encefalizace, makrofágní predátoři

System a evoluce obratlovců III.

Cephalochordata (Acrania, Amphioxi)

- charakteristické znaky
- stavba těla
- ontogenetický vývoj

Pleziomorfie

- jednovrstevná pokožka, myoepitely
- pharyngotremie, endostyl, žaberní vak
- hlavový a ocasní konec
- vnitřní metamerie po celé délce těla - segmentace na somity
segmentovaná svalovina - myomery
segmentované dorzální míšní nervy
- primitivní stavba notochordu („stack of coins“)
- notochord podél celé hřbetní strany těla (Notochordata)
- vývoj nervové soustavy indukován chordou
- uzavřená cévní soustava, bezbarvé krvinky bez hemoglobinu
- absence hlavy, neurální lišty, kostní tkáň, složitějších smyslů (komorové oko), neuromastových smyslových buněk

Cephalochordata

- charakteristické znaky

Apomorfie

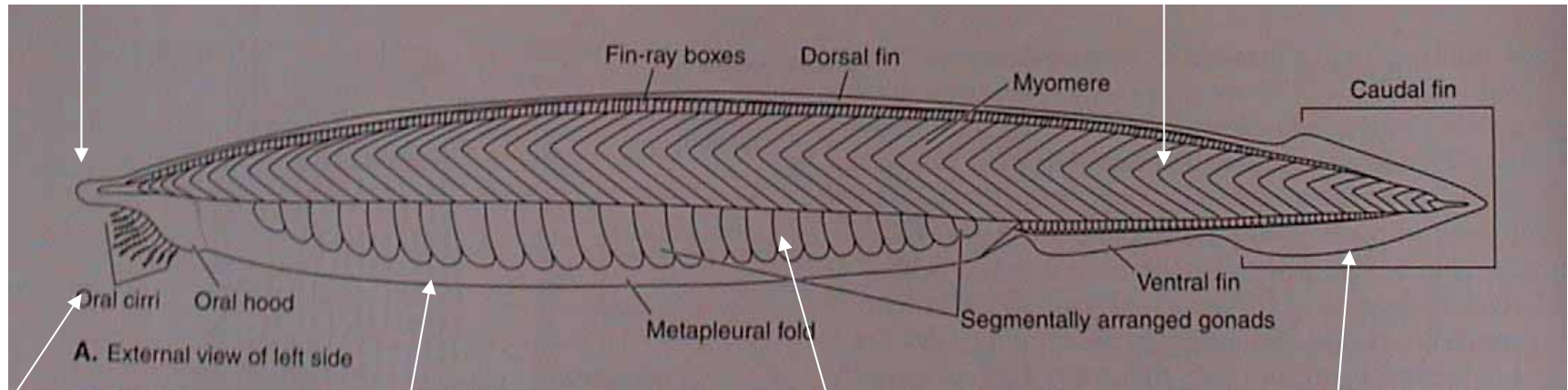
- úprava ústního otvoru: předústní dutina, vířivý orgán, Hatschekova jamka
- uvnitř nervové trubice fotoreceptory (**Hesovy buňky**), nediferenciovaný mozek (BF1 a Otx geny)
- asymetrické „larvy“
- **velký počet párových gonád bez vývodů**
- primitivní párové **metamerní vylučovací orgány podobné protonefridiím** (solenocyty ~ cyrtopodocyty mezodermálního původu)
- nově vytvořený peribranchiální prostor, atrioporus na ventrální straně
- jen „žaberní srdce“

Cephalochordata

- charakteristické znaky
- stavba těla

rostrum

myomery (60)

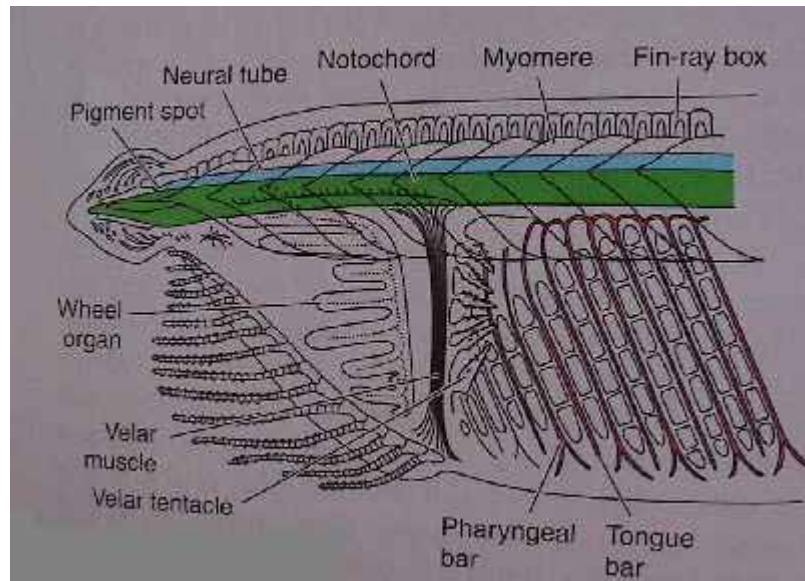

cirry (30)

metapleury

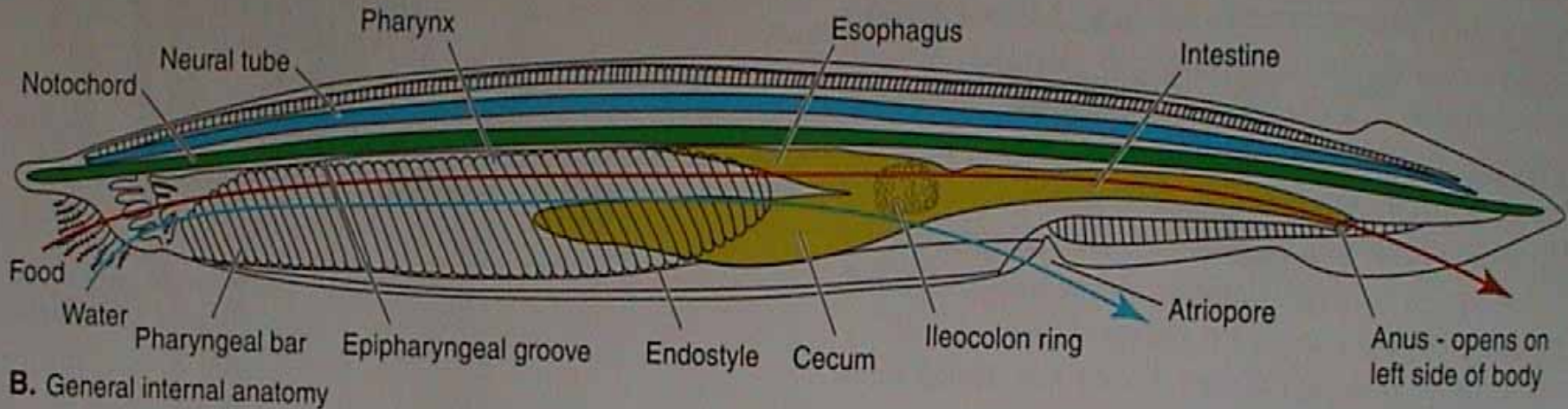
gonády (25)

ploutevní lem
s vazivovými
paprsky

Cephalochordata

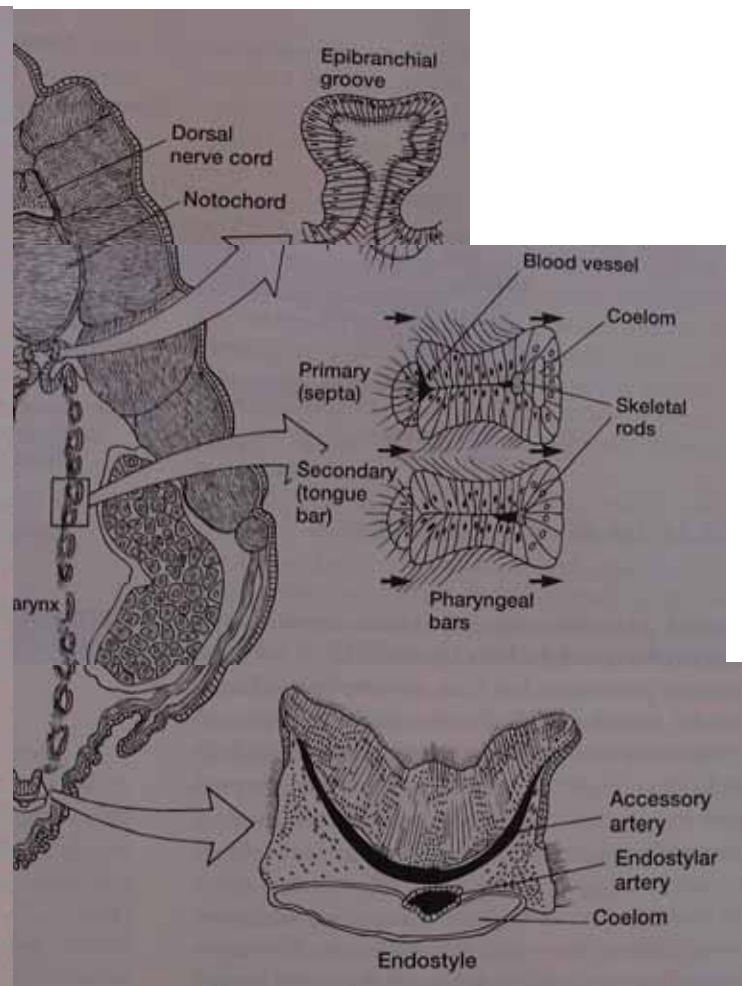
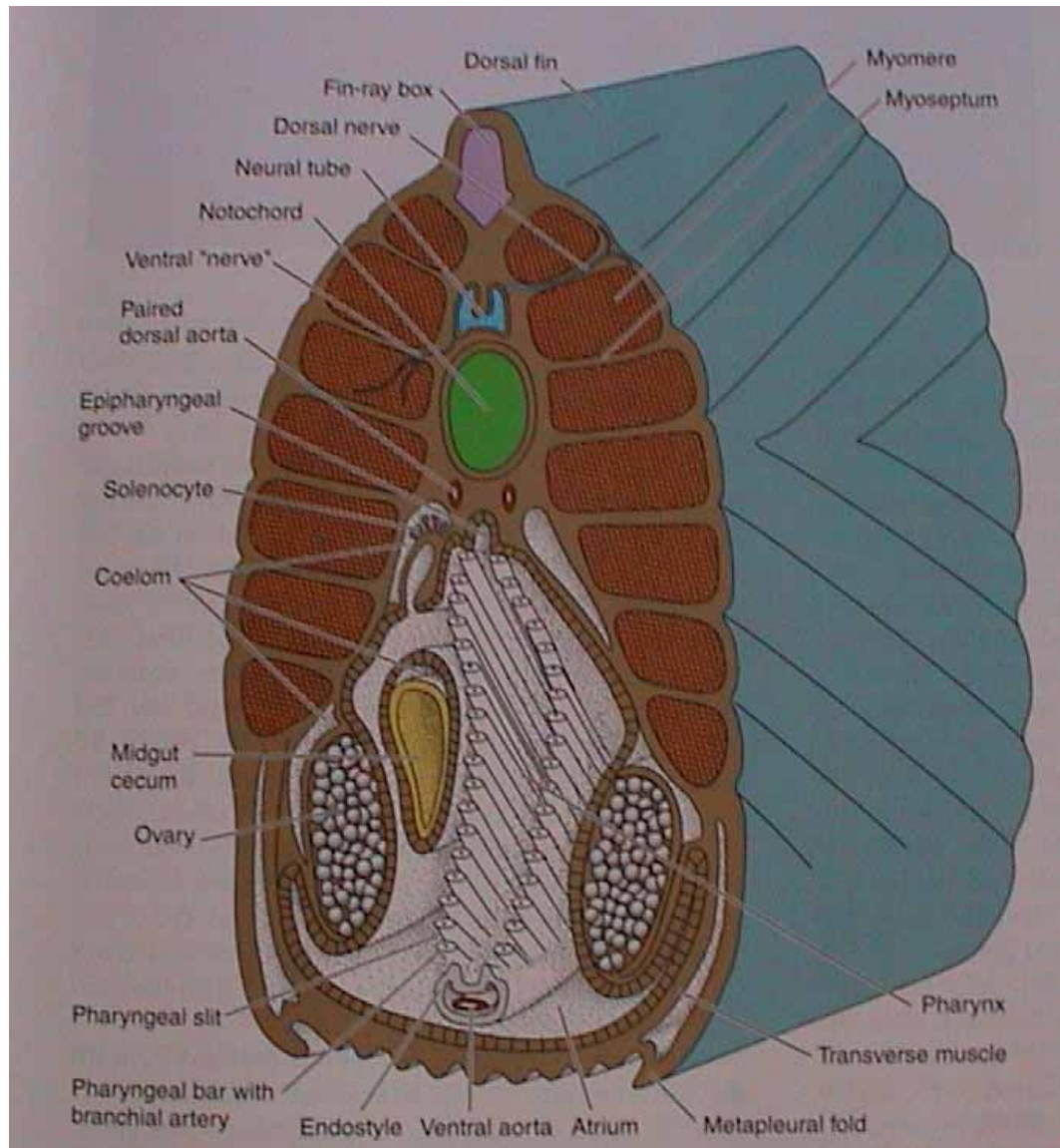
- charakteristické znaky
- stavba těla

- chorda dorsalis, její buňky se svalovými vlákny, chybí kost a chrupavka
- nervová trubice po celé délce těla, vesicula frontalis, infundibulární orgán, Köllikerova jamka, míšní očka, míšní nervy jen s dorzálními kořeny
- velum, vířivý orgán, hltan se 180 šikmými párovými štěrbinami, peribranchiální prostor, atrioporus, jícen, slepý střevní vak, ve střevě spirální řasa, anus vlevo, břišní céloom - 2 podélné trubice po stranách střeva a nepárový prostor v oblasti endostylu

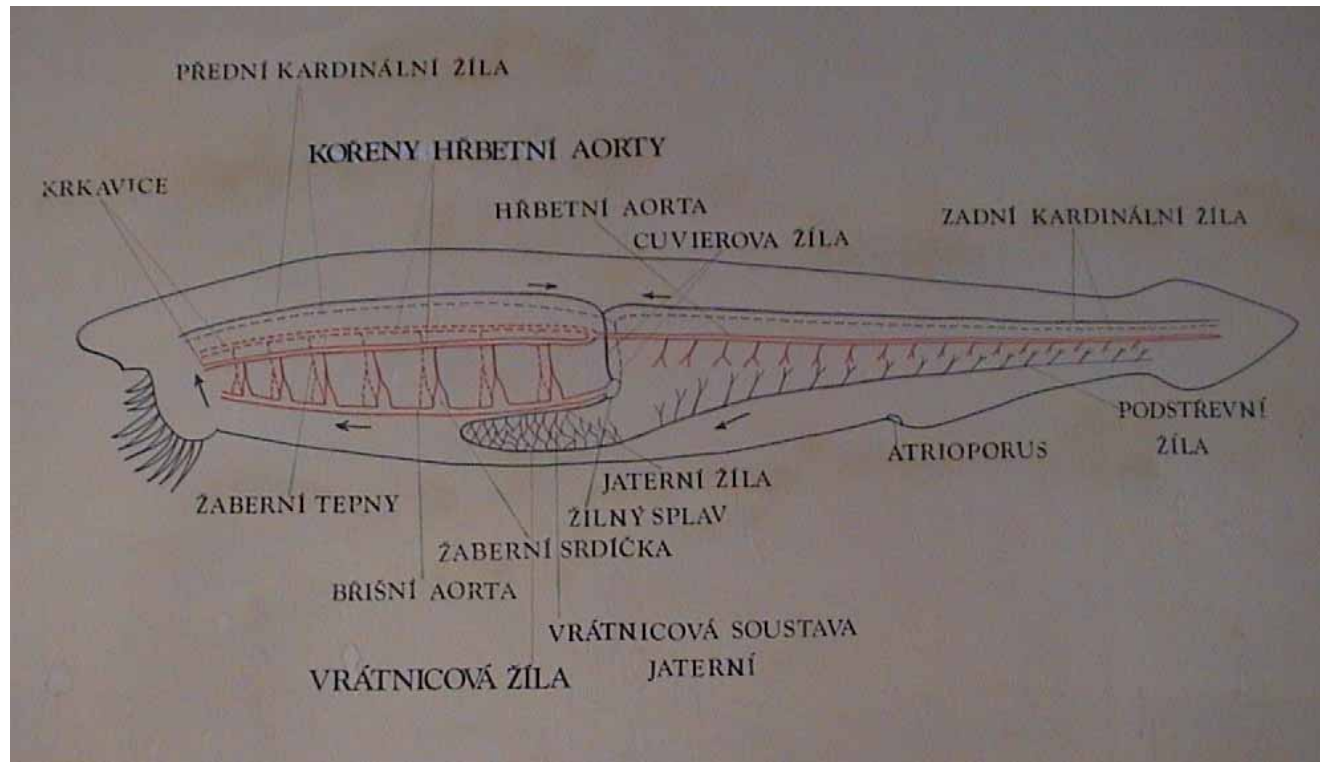
Cephalochordata

- charakteristické znaky
- stavba těla

Cephalochordata

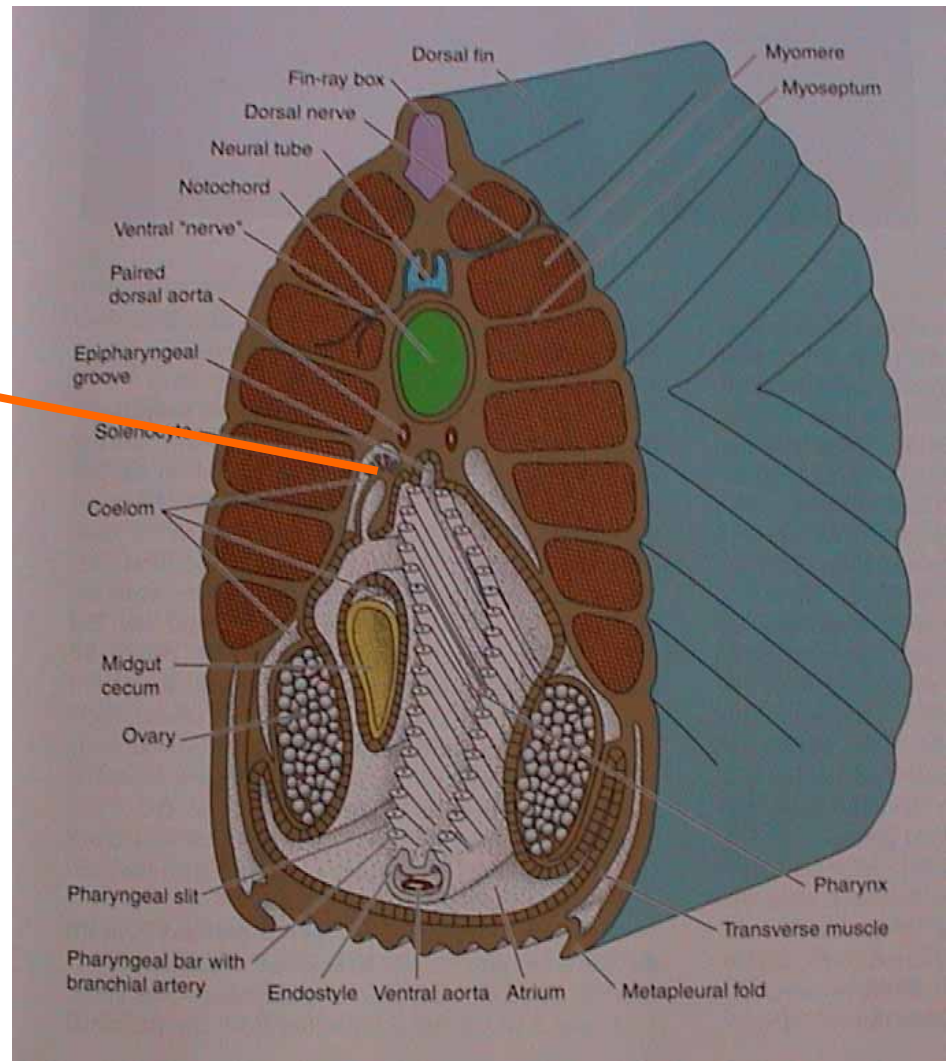
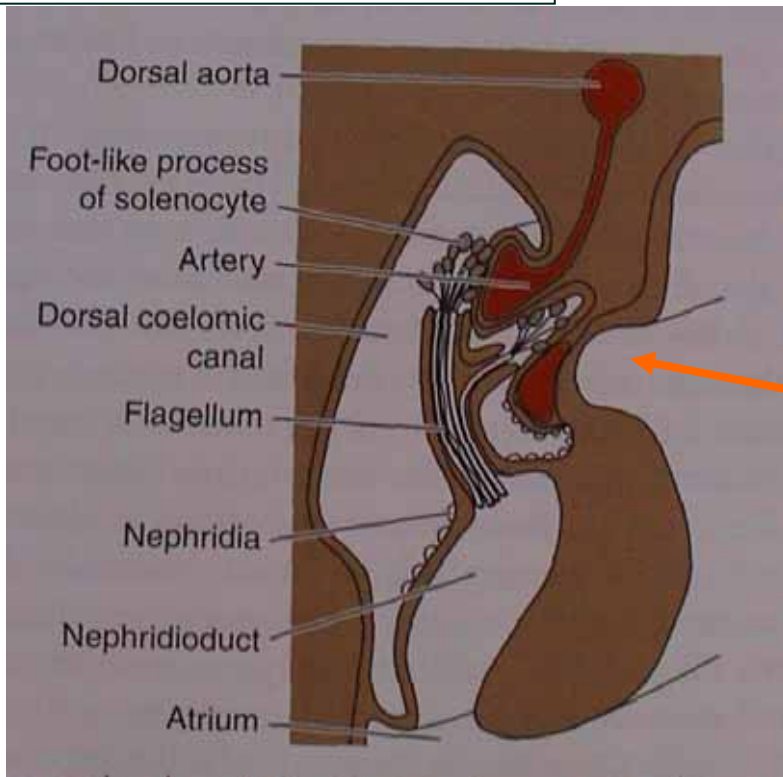
- charakteristické znaky
- stavba těla

sinus venosus - aorta ventralis - arteriae branchiales (bulbilli) -
radices aortae dorsalis - arteriae carotis + aorta dorsalis
vena caudalis - vena subintestinalis - vena portae - vena hepatica -
sinus venosus
venae cardinales anteriores et posteriores (sinister et dexter) -
ductus Cuvieri (sinister et dexter) - sinus venosus

Cephalochordata

- charakteristické znaky
- stavba těla

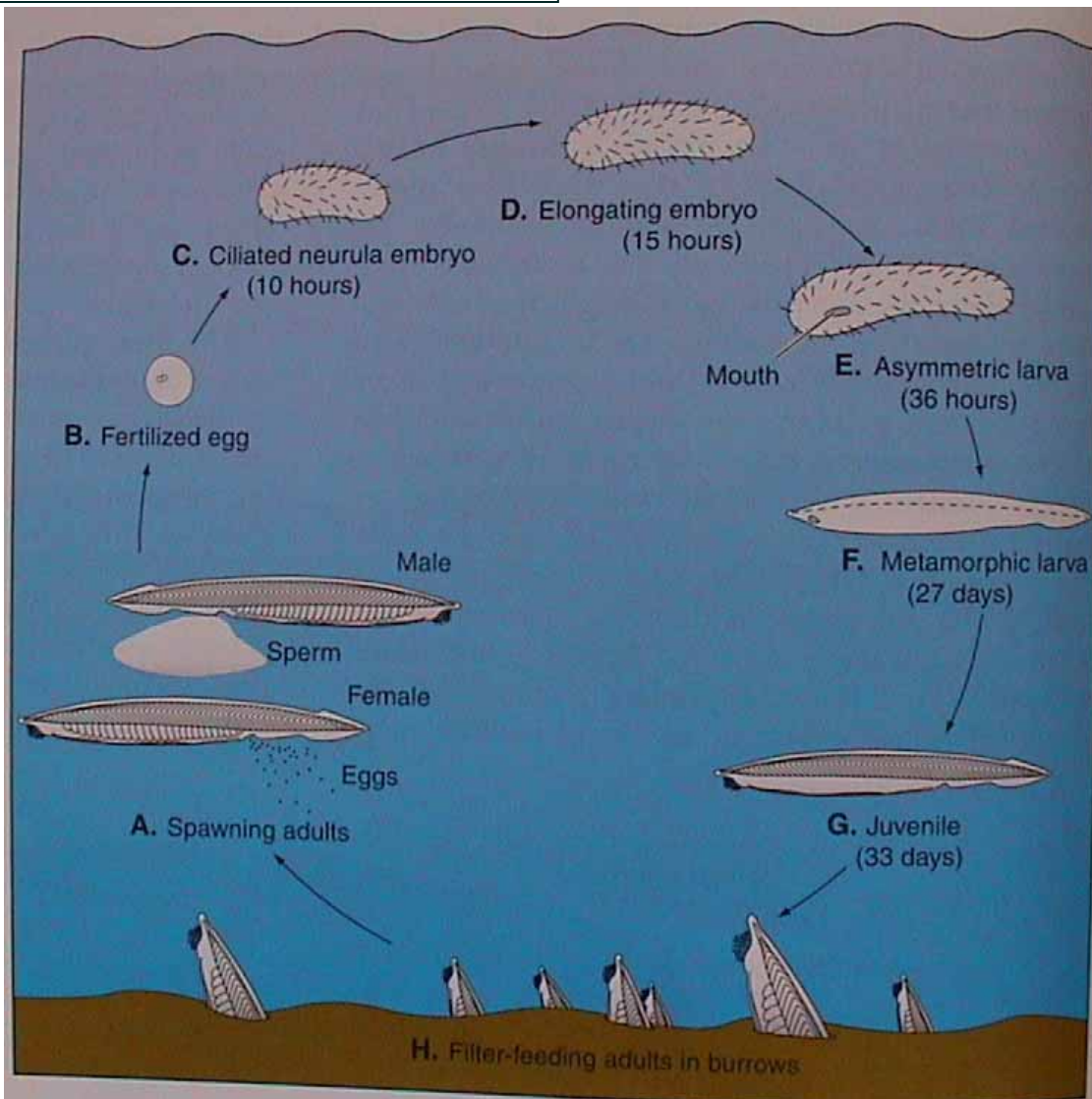

vylučovací soustava

Cephalochordata

- charakteristické znaky
- stavba těla
- ontogenetický vývoj

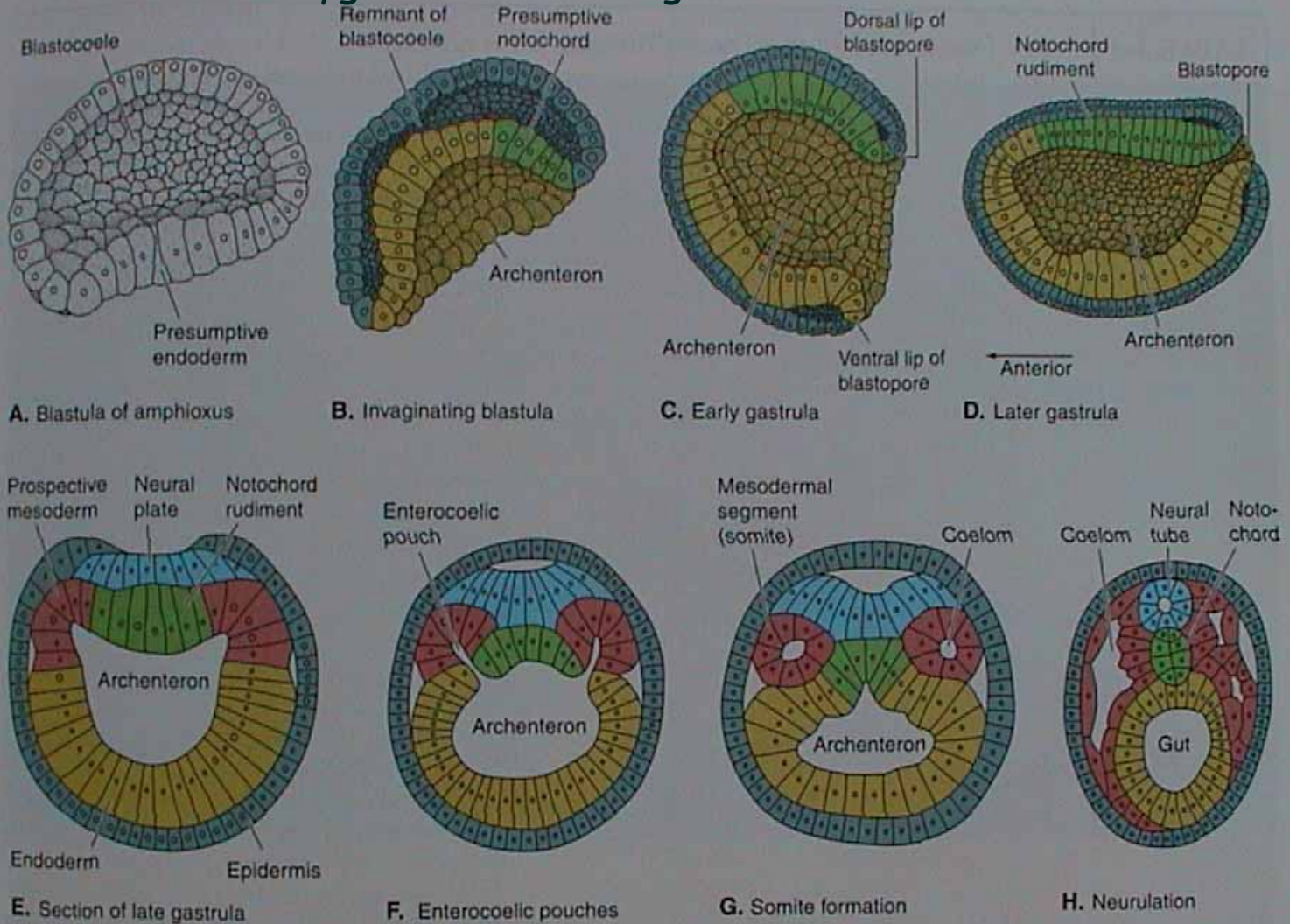
Larva

- vznik - 2. p.coelomových váčků, obrvená
- 14.p. - druhotná ústa vlevo (z první levé žaberní štěrbin?), anus, 1. pár žab. štěrbin (L-malá, P - velká)
- zvyšování počtu somitů, protahování a zplošťování larvy
- žaberní štěrbin

Cephalochordata

- charakteristické znaky
- stavba těla
- ontogenetický vývoj

zygota - blastula - gastrula - neurula

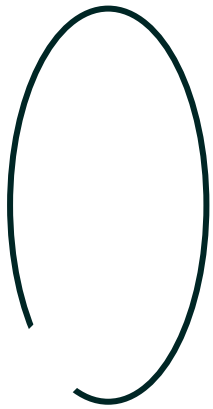
Cephalochordata

- charakteristické znaky
- stavba těla
- ontogenetický vývoj

Larva

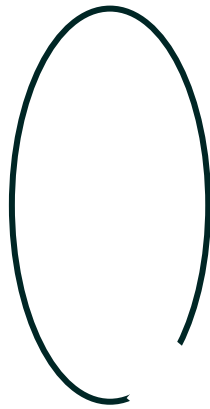
- žaberní štěrbininy

- ústa vlevo

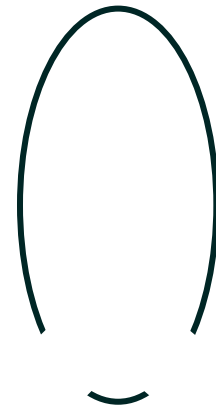

1. žš vpravo

malá žš vlevo (ústa?)
velká vpravo - 1.žš

přesun žš vlevo

nová řada žš vpravo

Zástupci kopinatců:

Branchiostoma lanceolatum
(*Amphioxus lanceolatus*)

Asymmetron lucayanum

Epigonichthys

